

LUMINA 2000

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Mihaela Bucin

Coperta:
László Lonovics

Număr ilustrat cu lucrările
Adelei Sz. Kiss

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Apariția revistei a fost sprijinită de Fundația Publică
„Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”

Aurica Cioca

Istoricul Școlii Elementare Confesionale Greco-orientale din Micherechi

(Extras din lucrarea de diplomă susținută la Universitatea Ianus Pannonius din Pécs)

În lucrarea de față am dorit să prezint momentele evoluției învățământului confesional ortodox din Micherechi de la înființare, cuprinzând evenimentele mai importante, munca și rezultatele obținute pe parcursul existenței acestei școli. 194 de ani – căci de atîția ani datează micuța școală micherecheană – este un interval de timp destul de lung. Pe parcursul cercetărilor mele am cunoscut oameni care s-au dăruit cu însuflețire frumoasei și dificilei munci de dascăl, de îndrumător cultural al întregii comunități. Cei care cunosc îndeaproape trecutul școlii, care au stat în vechile-i bănci, care au văzut încă vechile clase sînt din ce în ce mai puțini.

Prima școală din Micherechi a fost înființată în 1815, pe lângă biserica ortodoxă, cu numele *Școala Elementară Confesională Greco-orientală din Micherechi*. Conform legii atunci în vigoare, existau în această școală două clase simultane, cu un învățător, pe nume Petru Meruciu. După 1868, învățământul a devenit de șase clase elementare, continuînd să rămîna sub direcția și sprijinul bisericii. În acea perioadă încă era în vigoare a doua *Ratio Educatione Publicae*, conform căreia fiecare minoritate avea învățământ în limba maternă. Astfel, școala din Micherechi își desfășura activitatea în limba română, toți elevii erau români și nu cunoșteau limba maghiară. Familiile românești comunicau numai în limba maternă. Într-un interviu pregătit de sociolingvistica Ana Borbély cu un micherechean născut în 1907 citim următoarele, care sprijină concluzia că locuitorii erau monolingvi:

N-am știut ungurește. Buta vótam. Așa mǎrgînd la bold m-am învățat ungurește

Elevii nu cunoșteau deci de acasă limba maghiară, dar nici învățătorul nu o folosea. De aceea toate materiile de studiu erau predate în românește, limbă al cărui cult dascălul îl transmitea probabil și elevilor. Natural, și orele de religie erau în românește. Biserica era cea care înființase și întreținea școala iar preotul era directorul școlii. Protopopul avea datoria de a supraveghea activitatea școlii și măsura în care erau respectate legile. Pe lângă preot, în fiecare comună exista și un fel de inspector laic. Aceștia doi decideau în pri-

vința absențelor elevilor, a retribuției învățătorului, supravegheau curățenia și ordinea în sala de clasă. Episcopul era răspunzător asupra tuturor școlilor.

Funcționarea școlilor confesionale era uneori întreruptă din diverse cauze, de exemplu lipsa dascălilor. Într-un document am citit că elevii nu au frecventat cursurile zile în șir din cauza unei boli molipsitoare în familia învățătorului. Acesta lipsind, s-au întrerupt și cursurile, căci suplinitor nu era și toți elevii aveau un singur pedagog. A trecut mai mult timp pînă cînd școala a devenit o instituție stabilă.

Retribuția anuală a învățătorului era următoarea: 30 de clăi de grîu, 30 de clăi de porumb, 300 de baloți de fîn, loc de pășunat pentru două vaci, 80 de coroane. În afară de acestea, învățătorul mai primea 12 stînji de lemne, din care însă trebuia să folosească și pentru încălzirea sălii de clasă. Valorificarea produselor în schimbul banilor era interzisă.

Elevii aveau obligativitatea să meargă la școală, exista și catalog al școlarilor între 6 și 12 ani. Imobilul școlii era o clădire cu trei încăperi, cu acoperiș de trestie. Era situată pe strada principală – în spatele terenului aflat pe actuala stradă Kossuth, numărul 78 – în apropierea bisericii. În urma unui schimb, casa, datînd din 1805, ajunsese în proprietatea soției lui Gheorghe Roxin. În camera de la stradă era sala de clasă în care se ajungea trecînd prin bucătărie, iar încăperea din spate era destinată taurilor comunei. Cele două camere erau despărțite printr-un gang. De fapt, școala nu era altceva decît o cameră cu pereți din pămînt bătut, cu două ferestre mici și pămînt pe jos, plină de praf și de pureci. Mobilierul clasei era alcătuit dintr-o tablă de lemn, fixată pe perețele dinspre stradă, de jur-împrejurul pereților erau bănci de stejar cu picioarele bătute în pămînt, învățătorul avea o masă și un scaun, într-un colț al camerei era un cuptor în care iarna, cîteodată, ardea focul. Cam la atît se limita averea școlii românești din Micherechi, în 1815. Dascălul nu avea studii de specialitate, programa școlară nu era întocmită pe criterii pedagogice. Dar despre acest capitol nu ne-au rămas mărturii. Ca și în școala

descrișă de Ion Creangă în „Amintiri din copilărie”, principala metodă era desigur, memorarea mecanică, învățatul pe de rost. Predarea scrierii avea la bază copierea unor modele. Păstrarea disciplinei era asigurată cu nuiua de mestecăn, cu bățul de dat la palmă și cureaua de la pantaloni. Activitatea școlară era îngădită de aceste metode, rezultatele erau diminuate de numărul mare de elevi diferiți ca vîrstă, care participau la ore simultan, distanțele mari dintre sălașele unde locuiau copiii, absențele înregistrate mai ales în timpul muncilor de primăvară și toamnă. Scopul principal al învățămîntului era educația religioasă și frecventarea cursurilor era privită ca un act de credință. Anul școlar dura din octombrie pînă în preajma Paștelui, fără să aibă o organizare unitară.

Despre manuale nu se știe multe. Cea mai veche carte aflată în patrimoniul bisericii din Micherechi este cartea de rugăciuni *Mărgăritar*, din 1746. Volumul a călătorit dintr-o parohie în alta. Ajungînd în județul Bihor, în 1753 a intrat în proprietatea unui locuitor din Hodoș. Peste treizeci de ani a ajuns la Alba-Iulia, iar de aici, cineva a cumpărat cartea pentru 14 gologani, și astfel cartea a ajuns la Micherechi. În ordinea vechimii, a doua carte veche aflată în Micherechi datează din 1848, a fost cumpărată de Vasile Gurzău de la un negustor.

În 1842, o circulară a protopopiatului cere școlii să introducă o administrație curentă exactă, cuprinzînd următoarele rubrici: număr curent, numele elevului, originea, numele tatălui, numărul de absențe, anul curent, observații. În 1876, a fost introdusă o nouă metodă de inventariere a absențelor, conform căreia fiecare absență trebuia motivată. Cele mai multe motivări se referă la lipsa încălțămîntei, a îmbrăcămîntei, la sărăcia părinților.

Din punct de vedere al copiilor de vîrstă școlară, pentru care frecventarea școlii era obligatorie, nu avem decît date aproximative. La recensămîntul din 1850, Micherechiul avea 1358 de locuitori. Numărul copiilor de școală era probabil în jur de 100-150. Putem vorbi în perioada menționată de obligativitatea învățămîntului deoarece prima Ratio Educationis stabilea că toți copii între 6-12 ani trebuie să meargă la școală. Dar în practică legea aceasta nu putea fi în totalitate aplicată, din cauze economice, sociale și chiar din pricina mentalităților, cu toate că, teoretic, părintele care nu și trimitea copilul la școală trebuia să plătească amenzi substanțiale. Cazurile în care părinților din Micherechi li s-au aplicat amenzi sînt foarte rare. Situația nu a rămas specifică pentru secolul al XIX-lea, fiindcă în anii 1944-45, elevii din comună nu frecventau cursurile din aceleași motive ca în urmă cu o sută de ani, fără aplicarea vre-

M. Micherechi, got. vel. fel. elem. nepushkela I. vegyes oszt.
Orarorolje au 1936-37 tanévire.

óra	Hétfelé	Heted	Szerda	csütörtök	Péntek	Sombat	tanítónő	Fantárgya
8-9	Szántán - mértán	Szántán - mértán	Szántán - mértán	Szántán - mértán	Szántán - mértán		1	Hittan
9-10	Írva - olvasás	Írva - olvasás	Bened. ist. gyak.	Írva - olvasás	Írva - olvasás		2	Írva-olvas.
							3	Szántán mért.
							4	Bened. ist. gy.
							5	Ének
10-11	Festgyakorlat						6	Festgyakorlat
Délután								
3	Írva - olvasás Bened. ist. gyak. Ének	Hittan Festgyakorlat	Írva - olvasás Bened. ist. gyak.	Bened. ist. gyak. Festgyakorlat	Hittan Bened. ist. gyak. Ének			Hittan Ének olvas.

Kétheték 1936. május 20-án.

Hissze Sörög Lúciica.
tanítónő.

Látam
1936
M. Micherechi

unor sancțiuni. La începutul anilor 50 încă mai dăinuia zicala: „nu-i musai să învețe, că n-a fi din el nici popă, nici birău”.

Despre Petru Meruciu, primul dascăl din Micherechi, nu știm prea multe în afara faptului că nu era originar din sat, ci venise din Ardeal. Din păcate despre perioada cât a predat, despre pregătirea lui, nu se găsesc documente. Probabil, ca mulți dascăli de atunci, știa să citească, să scrie și să socotească și aceste lucruri îi învăța pe elevi. Pe parcursul primilor 71 de ani de existență, la școala confesională din Micherechi au funcționat următorii învățători: Petru Meruciu, Rokszin József, Rokszin László, Popovics Aurél, Bajk Atanásziusz.

În 1885, preotul Nicolae Roxin inițiază construirea unei școli corespunzătoare, această hotărâre fiind sprijinită de comitetul bisericesc și de părinți. Astfel, în 1887 și-a deschis porțile noua școală confesională. Avea tot o singură sală de clasă, dar era mult mai potrivită pentru a ține cursuri decât adăpostul pentru tauri. Noua școală a fost ridicată după proiectul alcătuit în 1885 de Veress Károly, pe terenul de pe strada principală (Kossuth), numărul 12, lângă biserică. Dimensiunile sălii de clasă erau: 8,50 m lungime, 7,60 m lățime, 3,60 m înălțime, avea 9 geamuri și podea din scîndură. Alături era locuința învățătorului, cu două camere, o cămară și o grădină de zarzavat. Clădirea a fost înregistrată ca proprietate a bisericii greco-orientale. La darea în folosință din 1887, școala avea următorul mobilier: 10 bănci lungi de câte 3 metri fiecare (mai târziu numărul lor a crescut la 14), o tablă de lemn, cu stativ, de 200/100 cm, un dulap, o mașină de calculat, o catedră de 300/200 cm, o masă, două scaune, o sobă de fontă și patru cuiere pe perete.

În 1907, dotarea școlii s-a lărgit cu 10 panouri pentru citire, 24 de panouri pentru limba maghiară, 2 table negre, o mașină de calculat.

Redăm mai jos, ca o curiozitate, toate acele materiale didactice care în 1904 lipseau din dotarea școlii, deși ele erau cerute de legea din 1868: *ilustrații pentru dezvoltarea înțelegerii, ilustrații pentru orele de cunoștințe despre natură, ilustrații despre economie; harta Europei, a Ungariei, a județului, a satului; instrumente pentru cunoaștere mediului înconjurător; glob pămîntesc, instrumente de măsurat; manuale; bibliotecă*

Totuși e lăudabil faptul că în acele condiții neprielnice școala avea totuși un comitet alcătuit din nouă persoane, care îndruma activitățile școlii. Alegerea acestui comitet desigur că nu a fost ușoară deoarece era nevoie de nouă oameni știutori de carte, interesați de învățămîntul din satul lor,

iar astfel de oameni erau oficialitățile, nu și țărării de rînd.

În sarcina comitetului intra și anunțarea la concurs a postului de învățător, rămas vacant ca și hotărîrea asupra noului învățător. Comitetul analiza și situația absențelor, supraveghea respectarea mai sus amintitei legi a învățămîntului, avea în grijă întreținerea școlii, procurarea materialului didactic.

Avînd în vedere specificul de naționalitate al satului, la angajarea unui nou învățător, trebuia obținută o aprobare specială ca acesta să poată fi român ortodox. Astfel au decurs lucrurile și în 1922, cînd politica și-a spus din nou cuvîntul, și-a dovedit influența asupra sferei civile.

Elevii care absolveau șase clase elementare, după împlinirea vârstei de 12 ani trebuiau să meargă la așa numita *școală repetitoare*. E vorba de fapt de *Școala de Perfecționare în Economie*, dar aici procesul de predare-învățare era destul de special. Iarna erau cinci ore pe săptămîină, vara numai două.

Legea învățămîntului, din 1879 aduce transformări nedorite, școlile naționalităților pierzînd singura avere pe care o aveau: învățămîntul în limba maternă; a introdus obligativitatea limbii maghiare, iar totodată, manuale de limba română se procurau din ce în ce mai greu. Situația acelor elevi care cunoșteau numai limba română a devenit foarte grea, procesul de învățămînt decurgea foarte anevoios. Aceasta este principala cauză a faptului că la începutul secolului la Micherechi exista un mare număr de analfabeți, iar nivelul cultural al localității era deosebit de scăzut.

Sînt surprinzătoare datele conform cărora la 1900, în rîndul românilor din Ungaria analfabetismul atingea 79,8%. Și e probabil ca Micherechiul, un sat mic fără prea multă deschidere, să fi cunoscut un procent și mai ridicat de analfabeți. În afară de cauzele externe, arătate mai sus, la această situație critică a condus și lipsa unor dascăli instruiți, dezinteresul părinților pentru cultură și învățămînt. La 1900, numărul copiilor din Micherechi, între 6-12 ani era în jur de 300, dar școala avea sumei 80-100 de elevi. Deci 2/3 din numărul copiilor de școală nu frecventau cursurile. Ba, mai mult, primăvara și spre sfîrșitul toamnei absenții erau și mai mulți.

Gheorghe Dulău, învățător pensionar din Micherechi, născut în 1925, își amintește că la școală umblau mai mulți elevi iarna; atunci nu mai era loc în bănci și învățătorul îi așeza pe elevi direct, pe podea, dar erau unii care își aduceau scaun de acasă.

După 1876, comitetul bisericesc avea obligația

de a discuta planul didactic cu un reprezentant inspector din partea statului. Au fost alcătuite și primele liste de cărți interzise, așa că învățătorul trebuia să-i raporteze inspectorului din ce cărți predă. Dascălul care folosea cărți interzise putea plăti o amendă, era pasibil de trei luni de închisoare sau putea fi dat afară.

Retribuția învățătorilor e precizată de legea din 1893. Dascălii din școlile confesionale ale naționalităților primeau 800 de coroane, în timp ce aceia din școlile maghiare primeau între 1000-1200 de coroane. Legea Apponyi prevedea de asemenea că în cazul în care biserica nu avea posibilitatea să retribuiască învățătorul, putea apela la ajutorul statului, dar în urma acestui fapt statul primea dreptul de a hotărî în treburile școlii.

În 1889 s-a constituit *Asociația învățătorilor de naționalitate română*, avînd scopul de a dezvolta învățămîntul, de a lărgi cunoașterea metodelor de instruire, îmbunătățirea stării materiale a învățătorilor, ca și înființarea unei fundații care să sprijine învățămîntul românesc, să-i ajute pe învățătorii în vîrstă, pe văduve și orfani. Asociația avea patru tipuri de membri: membri fondatori, membri ordinari, membri susținători și membri onorifici. Membrii ordinari erau învățătorii școlilor subordonate inspectoratului din Arad, printre care și cele din Apateu, Darvaș, Peterd, Vecherd și Micherechi. Asociația avea o conducere administrativă, care se alegea din trei în trei ani. Conducerea era formată din: președinte, vicepreședinte, doi notari, revizor, casier, bibliotecar. În noiembrie 1890 a fost ales în comisie ca revizor Roman Popovici, învățător în Micherechi, iar în 1899 președinte al comisiei a devenit Teodor Flutur, învățător în Apateu. Asociația organiza de două ori pe an o conferință, una la începutul toamnei, alta primăvara, în diferite locuri. Cu aceste ocazii, membrii asociației făceau cunoștință cu școala care găzduia conferința. Elevii prezentau un program artistic: cîntau, recitau. Se țineau ore model, care apoi erau supuse discuțiilor. Despre aceste conferințe dădeau informații și organele de presă iar participanții primeau găzduire la localnici. Erau prezentate două comunicări pe zi, una înainte de prînz, alta după-amiază, la care luau parte nu numai dascălii ci și preoți, avocați, comercianți, învățători pensionari, profesori. Erau întocmite procese verbale exacte. Astfel de conferințe au avut loc în 1892 la Chitighaz, în 1896 la Bătania, în 1897 la Bichiș.

În 1904 era învățător la Micherechi *Gheorghe Gherdan*. Despre acesta avem mai multa date: era născut în 1884, la 16 februarie, era căsătorit și avea un copil. A primit diploma de învățător în 1902,

la Arad. După ce a fost dascăl în Tămașd, de la 1 septembrie 1904 a lucrat la școala din Micherechi, cu un salariu de 1000 de coroane.

După 1907, s-au înăsprit măsurile împotriva celor care foloseau cărți interzise. Și învățătorul Gherdan a folosit manuale oprite de statul maghiar și anume cartea lui *Petre Barbu, Istorioare bisericești pentru elevii clasei a treia*. În procesul ce i s-a intentat a fost apărat de un cunoscut avocat arădean, *Nicolae Zigaret*. În 1912, Gherdan este președinte al *Asociației învățătorilor*.

Mai jos redăm cîteva nume din catalogul clasei a VI-a, în ortografie maghiară:

Árgyelán Anna, Buta Tivadar, Bajkán Flore, Duma János, Buta Mária, Rokszin Gávril, Ruzsa Mihály, Koszta Mária, Czirle Flore, Rossu Miklós, Árgyelán Todor, Márk Joana, Nyetye Flore, Márk Saveta, Kotro György.

Multe dintre numele de familie le regăsim și azi în cataloagele școlii din Micherechi.

Lui Gheorghe Gherdan i-a urmat *Karácsony Lőrinc*, care a căzut pe front, în primul război mondial. I-a urmat un învățător pe nume Tulcan pe care l-au îndrăgit deopotrivă elevii și părinții acestora. Era omenos, cultivat și inteligent și s-a străduit să transmită cît mai bine cunoștințele elevilor. Pentru iscusința sa a fost remarcat de inspectorul școlar Márton Bütter. Învățătorul știa să cînte la vioară, ceea ce nu era un lucru obișnuit pentru Micherechiul acelei vremi. Și acest învățător a fost chemat pe front, alte date despre ce s-a întîmplat cu el nu se mai cunosc.

Legea lui Appony a pricinuit schimbări nedorite pentru școlile naționalităților. În primul rînd, numărul acestora a scăzut, căci ajutorul dat de stat pentru fiecare instituție era în funcție de numărul de elevi care, după ce terminau patru clase, cunoșteau și limba maghiară. Deși devine actuală obligativitatea frecventării școlii elementare și a celei de trei ani de perfecționare pentru agricultură, rezultatele scad din punct de vedere calitativ.

Redăm situația numărului de elevi care au frecventat școala confesională din Micherechi în 1905:

Învățămîntul e obligatoriu de la 6 la 12 ani

Băieți: 66

Fete: 93

Total: 159

Numărul celor înscriși: 109

Nu s-au prezentat: 13

La sfîrșitul anului au promovat 96 de elevi (41 de băieți și 55 de fete), în următoarele categorii de vîrstă:

7 ani=21;	8 ani=29;	9ani=20;
10 ani=11;	11 ani=5;	12 ani=2,

Nagyméltósága Kormánybiztos Ur !

Alulírottak azon kéréssel járulunk Nagyméltóságod elé, hogy a méhkeréki görög-keleti román egyház mint iskola fenntartó nevében és képviselőjében, kegyeskedjék a nagyméltóságú m.kir. Vallás és közoktatásügyi miniszter úrnál lehetőleg személyesen benjáráni az iránt, hogy az itt jelenleg üresedésben levő tanítói állásra, amennyiben lehetséges egy a román nyelvet is bíró tanító rendeltessék ki a most működő egy tanerő mellé. A kirendelést ugyanazon feltételek mellett óhajtanánk, mint az elmúlt tanévben, amikor is az állami tanító fizetéséhez mi csak 1000-1000 K-val járultunk évenként hozzá s fizettük a tanítói nyugdíj járulékot.

Kérelmünk támogatására az alábbi körülményeket hozzuk fel:

Az egyházközség felekezeti tanítót egyáltalán nem kap és ha kapna sem tudná a kellő javadalmazással ellátni, mivel megfelelő vagyonnal vagy jövedelemmel most nem rendelkezik, nem pedig azért, mert rendes lelkész s így vezető hiányában rendszeres háztartása nincs s egyházi adókvetés immár 4 év óta szünetel a szakképzett vezetők hiányában.

Az iskoláztatást pedig felette üdvösnek és fontosnak tartanánk az összes tankötelesekre nézve s törvényes kötelezettségünknek eleget is óhajtanánk tenni, de erre a magunk erejéből ezidő szerint képtelenek vagyunk s az állami támogatásra feltétlenül reá vagyunk szorulva.

Másik kérelmünk az, hogy az egyik iskola épületben a helybeli m.kir. csendőrség a mai napig is benne lakik s egy tanterem és tanítói lakás el van véve eredeti rendeltetésétől.

A tankötelesek száma az elmúlt tanévben 469 volt s két tanerő mellett be volt iskolázva 192, míg ebből több mint 250 tanköteles már 4 év óta van iskolázatlanul tanerő és tanterem hiánya miatt. S törvényes kötelezettségünknek a legjobb akaratral sem tudunk eleget tenni, mert tanerőnk nincs, iskolánk el van foglalva,

jöllehet szeretnénk gyermekeinket legalább a feltétlenül szükséges elemi iskolai oktatásban részesíteni.

Tekintettel azon körülményre, hogy az új tanév rohamosan közeledik, kérjük Nagyméltóságodat, kegyeskedjék érdekekben illetékes helyen sürgősen közbenjárni s odahatni, hogy megfelelő tanerő kirendeltessék, az iskola épület pedig rendbetételéért még a tanév megkezdése előtt átadassék.

Kérésünk ismétlése mellett vagyunk Nagyméltóságodnak
Kérők 1922. évi július hó 23-án

alázatos szolgálói:

Száva Tivadar sk.

Bordos Tivadar sk.

Olvashatatlan aláírás.

6691 / 1922 M. K.

A másolat hitelül :

M. Kir. kormánybiztos
m.kir.kormánybiztos.

cu următoarele calificative:

18= foarte bine; 36= bine, 32= satisfăcător; 10= nesatisfăcător.

Deci pînă la sfîrșitul anului școlar, din totalul de 159 de elevi obligați la școlarizare, au absolvit numai 96, adică numai jumătate. Alfabetizarea pe plan național, în primele două decenii ale secolului douăzeci, avea următoarea situație: *fiecare al treilea elev al școlilor elementare a obținut diploma de absolvire a șase clase. În județul Bichiș, din cei înscriși în clasa întâi, au terminat șase clase în 1932, 3,7%.*

În 1919 a început etatizarea școlilor confesionale și eliminarea orelor de religie. Acest lucru a

avut un răsunet deosebit de negativ și în comunitatea ortodoxă din Micherechi. E lucru cunoscut că religia ortodoxă are un număr mare de sărbători în care nu se lucrează. Școlile de stat desigur nu țineau cont de acest lucru, priveau ca valabile numai sărbătorile oficiale. În această perioadă se ivesc din nou probleme în legătură cu localul școlii. Crescuse numărul de copii, dar procesul de instruire decurgea mai departe comasat, într-o singură sală. Într-un articol din revista *Lumina* (Nr. 35 / 1906, *Budapesta*) scrie, printre altele că locuitorii comunei Micherechi se plîng de faptul că învățătorul de la școala confesională nu știe românește. Ei afirmă că din astfel de cauze nu pot

avea legături cu satele vecine, unde se vorbește ungurește, astfel nu-și pot comercializa produsele agricole. De aceea ei cer o școală de stat, cu predare și a limbii maghiare. Cer de asemeni un local nou pentru școală, căci cei 180 de elevi învață într-o singură cameră, fără nici un fel de plan de învățământ.

Comitetul bisericesc a votat ca pe strada principală, la numărul 414, să fie ridicată noua școală.

În anul declanșării primului război mondial, la Micherechi au primit diploma de absolvire a școlii elementare doi elevi. Unul dintre ei, Bordaș Gergely, a terminat cu calificativul *excelent* la toate materiile studiate: *Religie și morală, Limba română, Comunicare maghiară, Scriere maghiară, Matematică, Geometrie, Geografie, Istorie, Drept cetățenească, Cunoștințe despre natură, Chimie, Desen, Muzică, Lucru manual, Agricultură, Educație fizică.*

El a fost un timp învățător suplinitor.

Legea Appony prevedea ca și învățătorii din școlile confesionale să primească ajutor de la stat, dacă matematica, geografia, istoria și educația cetățenească le vor preda în limba maghiară. Din 1907, toate manualele trebuiau aprobate de *Ministerul Învățământului și Cultelor*, iar această cenzură de multe își spunea cuvântul, calificând manualele ca prea puțin patriotice. Astfel a început declinul școlilor naționalităților.

În anul școlar 1913/1914, în Micherechi aveau obligativitatea de a frecventa școala 337 de copii, dintre care au mers la cursuri 288. Redăm un calendar al evenimentelor petrecute în școală în anul 1914:

5 – IX – 1914 Deschiderea anului școlar;

5 – IX – 1914 Sfințirea școlii;

4 – X – 1914 De ziua onomastică a maiestății sale, învățătorul le explică elevilor însemnătatea sărbătorii, nu se țin cursuri;

19 – IX – 1914 Ziua onomastică a neuitate regiune Elisabeta, nu se țin cursuri;

13 – XII 1914 Comemorarea baronului Langva András; după slujba pentru sufletul acestuia, elevii pot pleca acasă.

12 – IV – 1914 De hramul sfântului ocrotitor al școlii, sfântul Gheorghe, elevii s-au adunat la școala veche și sub conducerea învățătorului Gheorghe Gherdan au cântat și au recitat.

12 – V – 5 – VI 1914 Din cauza bolii molipsitoare din familia învățătorului, nu se țin cursuri.

8 – VI – 1914 Examenul de absolvire. Conducătorul examenului, protopopul Nicolae Roxin, a împărțit premii în bani elevilor buni. În final, învățătorul a vorbit despre sarcinile pe care le vor avea elevii în vacanță, și a declarat închis anul școlar.

După hotărârile de la Trianon, românii rămași în Ungaria, deci și cei din Micherechi, au rămas într-o situație tristă. Mulți bărbați căzuseră pe front, – ca și învățătorul atât de respectat în comunitate – mulți intelectuali au plecat în România, mai ales preoți și pedagogi. Școlile confesionale nu mai existau. Învățământul minorităților a fost preluat de dascăli maghiari. De exemplu la Giula, predau numai în limba maghiară: Halmosné Honéczy Mária, Balla Valéria, Bagoly Irén. În timpul regimului horthyst, după ce s-a dovedit că politica revizionistă de recedare a Ardealului nu va aduce rezultatul dorit, a început o politică externă îndreptată spre țările în care rămăseseră comunități maghiare, care dorea să pună într-o lumină favorabilă grija Ungariei față de minorități. Astfel, politica de consolidare a guvernului Bethlen a considerat o problemă de bază școlile pentru minorități, fără să aducă însă o rezolvare satisfăcătoare. Conform declarației din 1920 a reprezentantului pentru problemele românilor din Ungaria, Iosif Sigescu, în comunitățile ortodoxe și greco-catolice primeau post de învățători persoane care nu cunoșteau limba română.

După 1923, problema școlii românești din Micherechi era încă nerezolvată. În aceste condiții, a primit postul de învățător micherecheanul Ioan Olah. În 1927 acesta a devenit preotul comunității, iar școala i-a revenit soției sale, Aurica Cîmpean. Soții Olah au făcut multe pentru ridicarea culturală a satului lor. Acei vîrstnici de azi, care i-au cunoscut își amintesc de înțelepciunea preotului Olah, care spunea: *Dacă vedeți la mine ceva bun, așa să faceți și voi; dacă vedeți ceva rău, nu faceți ca mine.* Efortul pe care l-au făcut pentru învățământ este considerabil, deoarece niciunul nu avea diplomă de pedagog. De altfel, atunci nu funcționa în Ungaria nici o școală pedagogică în limba română, iar continuarea studiilor în România nu era permisă.

Prima programă școlară care reglementa procesul instruirii în școala din Micherechi, a fost emisă în 1925. Conform acesteia, în primele două clase elevii învățau românește. Abecedarul, scrisul, cititul erau predate în clasa întâi în limba română. Începînd din clasa a treia era introdusă limba maghiară. Orele de curs erau programate între 8–11 dimineața și 2–4 după-amiaza. Programa cuprindea următoarele obiecte de studiu: *religie*, care era predată de preot, bineînțeles în limba română; *dezvoltarea vorbirii în limba maghiară*, patru ore pe săptămînă; *scriere și citire*, șase ore pe săptămînă; *aritmetică și geometrie*, cinci ore pe săptămînă; *cînt*, o oră săptămînal și *educație fizică*, trei ore pe săptămînă. În fiecare zi prima oră era

rezervată aritmeticii și geometriei, după care urmau scrierea și citirea. Celelalte materii erau studiate la cursurile de după-amiază. La clasele din cursul inferior predau alternativ Aurica Olah Cîmpian și Lucreția Kiss Görög. Orarul, planificarea orelor și planurile de lecție trebuiau trimise spre aprobare la direcțiunea inspectoratului teritorial. În clasa a șasea erau mai multe materii: orele de *religie și morală* decurgeau în limba română. Scrierea, citirea, ortografia erau deja în limba maghiară, astfel figurează și în carnetul de note. Pe baza cataloagelor, am putut întocmi lista obiectelor studiate în clasele I-VI:

Obiect de studiu	I	II	III	IV	V	VI
Religie și morală	2	2	2	2	2	2
Limba maghiară	10	10	10	9	7	7
Dezvoltarea vorbirii	4	3	3	3	-	-
Citire	6	1	1	1	-	-
Scriere	-	1	2	2	2	2
Compunere	-	1	1	2	2	2
Ortografie	-	1	1	1	2	2
Aritmetică	5	5	5	5	4	4
Geografie	-	-	-	2	2	2
Istorie	-	-	-	2	2	2
Educație cetățenească	-	-	-	-	1	-
Istorie și constituție	-	-	-	-	-	-
Cunoștințe despre natură și economie	-	-	2	2	3	4
Științe naturale și chimie	-	-	-	-	1	1
Mediu înconjurător	-	-	2	2	3	4
Igienă	-	-	-	-	1	1
Desen	-	1	1	1	2	2
Cînt	1	1	1	2	2	2
Lucru manual	-	1	1	1	2	2
Educație fizică	3	3	3	3	3	3
Limba română						

În 1930 s-a construit al treilea imobil destinat școlii din Micherechi. În 1931 se înființează prima bibliotecă a școlii, destinată profesorilor, cu un stoc de 59 de volume. Se dezvoltă de asemenea baza de material didactic a școlii. Există deja un mic cabinet cu material vizual pentru orele de istorie, chimie, naturale, chiar muzică. Acum școala are și un drapel național ca și unul de doliu. Toate aceste materiale auxiliare, dar atât de necesare în procesul de învățămînt au dispărut în timpul dezordinii cauzate de războiul mondial.

Din 1931 pînă în 1945, școala din Micherechi a fost abonată la următoarele ziare: *Magyar Tanítók Évkönyve*, *Néptanítók Lapja*, *Hivatalos Közlöny*, *Magyar Népiszkola*, *Pesti Hírlap*, *Családi Kör*,

Népnevelési Közlöny, *Magyarosan*, *Búvár*, *Tükör*, *Népiszkolai Utasítás*, *Mindennapi Élet*, *Köznevelés*.

În 1937 Ministerul Cultelor a pregătit un tabel al școlilor elementare în care se predă limba română la un oarecare nivel. Aceste școli se găseau în localitățile: *Jula-Orașul Mic Românesc*, *Jula-Orașul Mare Românesc*, *Vecherd*, *Bedeu*, *Apateu*, *Micherechi*, *Pocci*, *Leta Mare*, *Cenadul Unguresc*.

În 1930, în comitatul Bichiș existau 42 de școli bilingve. Inspectorul școlar de atunci a explicat astfel absența școlilor cu predare numai în limba naționalităților și avantajele școlilor bilingve: *Consider demn de notat că o parte a populației de naționalitate, cînd a avut posibilitatea să aleagă între diferitele tipuri de școală, a ales școala cu predare în limba maghiară; cealaltă parte a avut numai obiecția ca în școala unde învață copiii de naționalitate, orele să se desfășoare în două limbi, deci au ales tipul de școală C. Această hotărîre minoritățile au argumentat-o cu observația că dacă elevii vor învăța numai limba maternă, iar maghiara va fi numai obiect de studiu, nu vor ști să vorbească bine ungurește, și astfel le va fi foarte greu, deoarece au mare nevoie de limba maghiară în viață.*

După primul război mondial, școlile nu s-au înființat conform limbii materne a elevilor, ci s-a forțat însușirea limbii maghiare. În 1932, școlile profesionale românești au fost desființate în localitățile Bătania, Otlaca Pustă, Bichiș, Cenadul Unguresc, Bichișciaba.

La Micherechi, în 1932, în locul școlii acoperite cu trestie a fost ridicată o școală cu patru săli de clasă și o locuință pentru director. La noua construcție statul a contribuit cu 40 000 de pengő, satul a donat locul viran iar părinții elevilor au contribuit cu două săptămîni de muncă voluntară. Învățămîntul în Micherechi se desfășura în anul 1932 în următoarele locuri: la școala confesională, ce funcționa și acum sub tutela bisericii, avînd clasa întâi și clasa a doua. Aici predau și pe mai departe Aurica Olah și Lucreția Kiss, precum și preotul Ioan Olah, care predă religia. La școala nou ridicată funcționau celelalte clase, de la a treia la a șasea. Dar absolvenții a șase clase erau foarte puțini. Acest lucru reiese și din următoarea statistică: *în anul școlar 1932/33 în clasa întâi s-au înscris 72 de elevi. Pînă la clasa a treia au ajuns 68 de elevi, unul a murit, trei au repetat clasa. 57 de elevi au promovat în clasa a patra, un elev s-a mutat, cinci au rămas repetenți, despre încă cinci nu sînt date. La clasa a cincea, cinci elevi s-au mutat, s-au băgat slugi, patru n-au promovat din cauza absențelor, trei au rămas repetenți, cinci și-au întrerupt studiile. Astfel, în clasa a șasea au promovat 40 de elevi; din aceștia doi au absentat de la ore, așa că din 72 de elevi doar 38 de*

elevi au absolvit șase clase. Procentul e destul de mic: 52,7%. Anual, 5-6 elevi din fiecare clasă au părăsit școala din diverse motive.

În anul școlar 1932/33 a funcționat și școala de stat și numărul total al elevilor a fost 190. În școala de stat funcționau următorii pedagogi: *Turjai Cirill – director, Szecsődi Mihály – învățător, Csasz Antak Ida – învățătoare, Ertsey Wesselényi Irén – învățătoare*. Împotriva directorului Turjai părinții au depus plîngere, pe motivul că acesta se poartă inuman cu elevii. Aceștia erau într-o situație deosebit de grea, deoarece din cauza necunoașterii limbii maghiare deseori nu înțelegeau ce spune dascălul, ce anume vrea de la ei. Un vîrstnic micherechean își amintește că acelor care nu știau spune lecția – lucru ce se întîmpla des, pentru că nu pricepeau ungurește, – directorul le puneă între dinți o bucată de lemn și îi ținea cu gura deschisă pînă la amiază.

Plîngerea contra directorului am găsit-o în arhiva județului Hajdú-Bihar, dar urme despre modul cum a fost rezolvat acest caz nu există. Foștii elevi, azi bătrîni, își amintesc de faptul că directorul parcă s-a mai îmblînzit și apoi a părăsit școala.

Elevii continuau să absenteze de la școală în timpul muncilor agricole. Mulți deveneau slugi și argați, deoarece situația materială a părinților era foarte precară. În general, plata anuală a unui copil de 10-12 ani care se băga la stăpîn consta în: un chintal de grîu, un balot de paie, un rînd de haine de vară, o pereche de bocanci, două kilograme de săpun, acestea valorînd cam 810 forinți. Săptămînal, argații aveau o zi liberă. Cei mai norocoși deveneau calfe de bărbier sau pantofar și de aici la statutul de mic industriaș nu era decît un pas.

Între 1930 și 1941, la Micherechi au obținut diploma de absolvire a școlii doar zece elevi, cei mai mulți fiind copii ai oficialităților maghiare. Din șapte absolvenți, numai doi erau copii de țărani români. În 1946 în sat erau încă 500 de analfabeți. În 1939 școala confesională a fost desființată. A rămas școala de stat în care predau numai dascăli maghiari, care nu știau românește. Funcționa mai departe Școala Economică de Stat, care avea și o mică grădină, aici mergeau 12–15 elevi.

Un mare rol în maghiarizarea tineretului micherechean de atunci l-au avut trupele de premilitară. Pregătirea acestora, ca și orice acțiune de culturalizare a maselor sau orice sărbătoare națională, se făcea în localul școlii cu concursul cadrelor didactice. E greu însă de închipuit ca micherechenii să fi format benevol asemenea trupe, așa-zise *Levente*.

Odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, satul Micherechi a fost năpădit din nou de vremuri grele. Dascălii au fost chemați pe front, ca și în primul război. La 24 septembrie 1944, românii au ocupat localitatea dar a doua zi au și părăsit-o din calea nemților care erau pe urmele lor. Școala a fost din nou părăsită.

Pe baza registrelor școlare am putut întocmi următoarea statistică referitoare la numărul de elevi școlarizați la școala elementară de șase clase din Micherechi, între 1921 și 1942:

- 1921/22 – 56 de elevi înscriși, niciunul n-a absolvit 6 clase;
- 1922/23 – 4 elevi au absolvit 6 clase;
- 1923/24 – 5 elevi au absolvit șase clase;
- 1924/25 – nu am găsit date;
- 1926/27 – 4 elevi au absolvit șase clase;
- 1927/28 – 4 elevi au absolvit șase clase;
- 1928/29 – 3 elevi au absolvit șase clase;
- 1929/30 – 5 elevi au absolvit șase clase;
- 1930/31 – 3 elevi au absolvit șase clase;
- 1931/32 – nu am găsit date;
- 1933/34 – 18 elevi termină șase clase. Între ei sînt mulți cei care repetă clasa. Începînd din acest an absolvenții școlii elementare sînt tot mai numeroși.
- 1934/35 - 31 de elevi primesc diploma de absolvire;
- 1935/36 - 24 de elevi;
- 1936/37 - 25 de elevi
- 1937/38 și 38/39 - cîte 40 de elevi;
- 1939/40 - 36 de elevi;
- 1940/41 - 38 de elevi;
- 1941/42 - 41 de elevi din Micherechi primesc diploma de absolvire a șase clase.

După război, situația economică a satului e foarte grea, sărăcia e crîncenă. În anul școlar 1944/45, din lipsa învățătorilor, cursurile se deschid doar spre sfîrșitul lunii ianuarie. Tînărul *Mihai Bordaș* la rugămintea sătenilor începe să țină ore. Copii erau foarte mulți, așa că au fost împărțiți pe grupe, în fiecare zi mergînd la școală o altă grupă. Spre sfîrșitul anului, s-a reîntors o parte din dascăli refugiați din fața războiului, dar pedagogii nu erau suficienți pentru cei 323 de copii școlarizabili. Dintre aceștia, au promovat doar 55, deoarece majoritatea a înregistrat numeroase absențe.

După război, a început o luptă asiduă contra analfabetismului. Mișcarea s-a adresat și adulților.

În 1945, la 5 ianuarie apare ordinul primului ministru, cu numărul 330/1946, conform căruia:

Elezii de naționalitate vor avea învățământ în limba maternă. Învățământul în limba maternă va avea loc în școli înființate și finanțate de stat.

În 1947 la școala din Micherechi au sosit pedagogi din Ardeal care cunoșteau limba română. Aceștia au alcătuit un colectiv didactic din opt persoane: Rapolthy László (director) și soția acestuia, Lőrinczi Zoltán, Koncz Mária, Turcu Marius, Székely János și soția sa.

Etatizarea școlii, întimplată la 15 iunie 1948 a fost primită cu entuziasm și speranțe de pedagogi cât și de părinți. Cu organizarea noii școli, ministrul învățământului, Arató Endre l-a delegat pe Turcu Marius. Directorul de atunci, Rapolthy László, nu a acceptat acest lucru, a demisionat, la

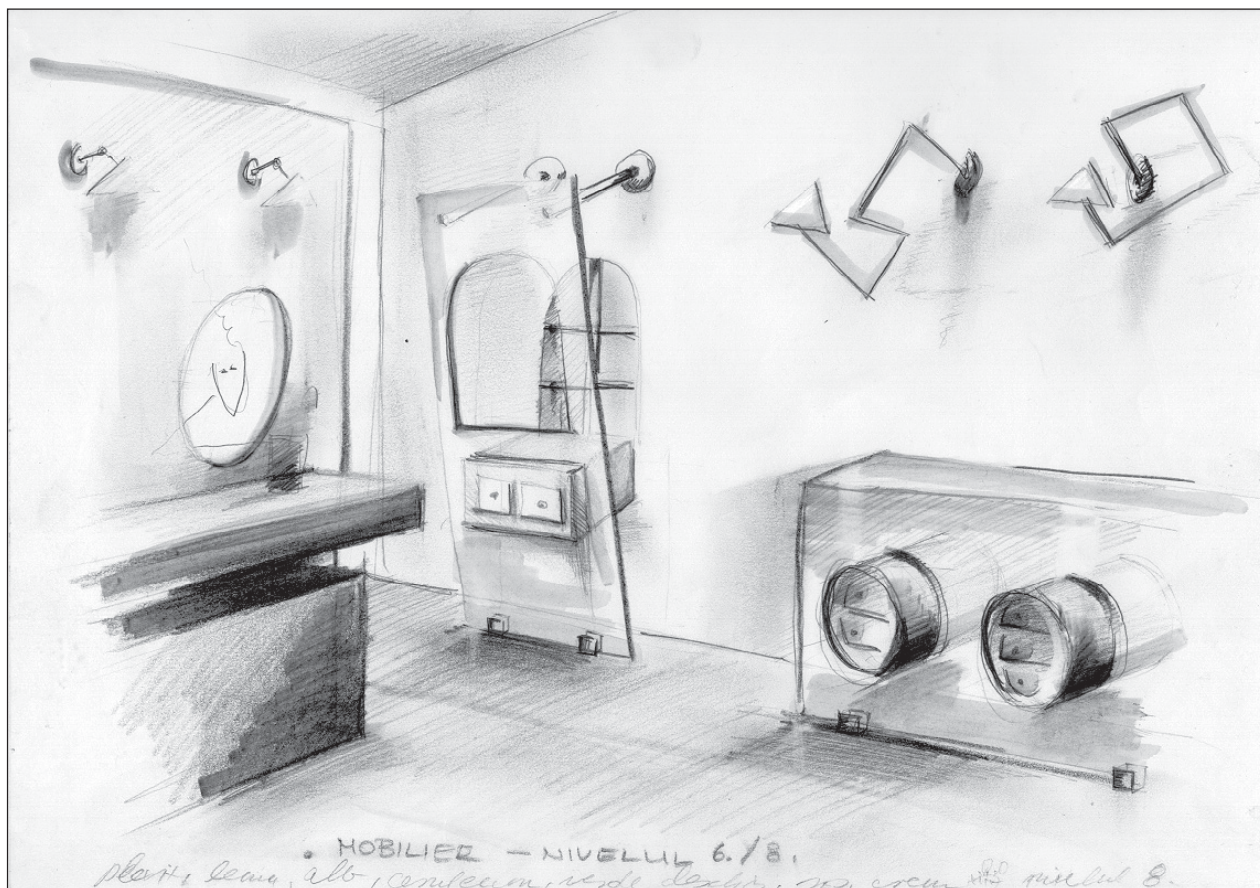
puțină vreme chiar a părăsit satul. Cu Turcu Marius ca nou director, își deschide porțile școala românească din Micherechi, în 1949. Toate obiectele erau predate în limba română, existând și o secție maghiară, înființată încă în 1947. În anul menționat școala avea 268 de elevi: 269 la secția română și 29 la secția maghiară. În același an se înființează la Giula Gimnaziul românesc *Nicolae Bălcescu*. La secția maghiară a școlii din Micherechi erau înscriși copiii unguri de la sălașele din jurul satului, precum și aceia pe care părinții intenționau să-i angajeze ca argați la familii ungurești înstărite. Această secție a funcționat pînă în 1960.

(traducere de Mihaela Bucin)

Bibliografie

- Békés Megyei Levéltár XIV. 39. Patkás Tivadar irathagyatéka 3. a. dosszié.
- Sebő László: *Békéscsaba közoktatásának története* (h.n. 1974. 29. 1.).
- Magyarországi Román Ortodox Püspökség Múzeuma, Méhkerék, általános iratok 1. doboz.
- Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon* (Kossuth Könyvkiadó, 1984.)
- Duló György 1926-os születésű méhkeréki nyugdíjas tanár visszaemlékezéseiből.
- Maria Berényi: *Școlile populare din Ungaria* (Simpozion). Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1904. évi anyakönyvi naplóból.
- Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1973. évi anyakönyvi naplóból.
- Magyarországi Román Ortodox Püspökség Múzeuma Méhkerék, általános iratok 7. doboz.
- Országos Levéltér, Miniszterelnökségi Iratok (K 28 65. cs. 139. t. 1925-D-775).
- Ana Borbély: *Cercetări asupra graiurilor românești din Micherechi*. (Budapest, Tankönyvkiadó 1990. 76. l.)
- Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1932. évi anyakönyvi naplóból.
- Csóka Tivadar 1936-os születésű méhkeréki lakos önéletrajzi naplójából.
- Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1948. évi iktatókönyvéből.
- Budai János: *A jószomszédság közvetítői*.
- Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1948. évi iktatókönyvéből
- Méhkeréki Görögkeleti Felekezeti Elemi Iskola 1949. évi iktatókönyvéből
- Lucia Borza: *Ami az önéletrajzból kimaradt*.

Profesorii care au predat la școală în perioada 1815–1950	
Rápoltky László (46)	Petru Meruciu
Turcus Csülk Mórinsz (50)	Rokszis József
Török József (46)	Rokszis László
Székely Jánosné (46)	Popovics Aurél
Rápoltky Lászlóné (46)	Baik Atanázia
Kasádné (46)	Licz János
Lőrinczy Zoltán (46)	Gerden György (04)
Turcu Mórincsné (47)	Karácsony Lőrinc (14)
Koncz Mária (47)	Cimpicu Tódor (16)
Székely János (47)	Cimpicu Aranka (45)
Németh Zoltánné (51)	Ivanovics Magda
Kertész Ibolya (48)	Makai Jánosné
Enyedi Zoltán (47)	Kiss Imréné Görög Lukrécia (41)
Turjay Civill (35)	Ertsey András (27)
Toruay Erzsébet (44)	Ertsey Andrásné (28)
Iványi Mária (28)	Csankné Wesselényi Ida (31)
Bordás Miklós (45)	Paulivinecz Cyrill (20)
Kardos Bálintné (44)	Szecsődy Mihály (31)
Oláh János (33)	Farkas László (35)
Radnótiné Makai Margit (39)	

Turnul pompierilor – Mobilier – nivelul 6./8.

Maria Berényi

Fundația Elena Ghiba Birta

Cultura românească din Ungaria s-a păstrat și răspândit prin mijlocirea bisericii și a școlii. Aceste instituții au fost ajutate de societățile culturale și de românii mai înstăriți, care constituiau fundații, deveneau mecenații culturii românești de aici. Constituirea asociațiilor sau fundațiilor culturale este o activitate caracteristică secolului al XIX-lea, cu preponderență, dar și primelor decenii ale secolului XX. Fundațiile și asociațiile, mai ales acelea constituite din inițiativa unor personalități culturale, au avut drept obiectiv și ajutarea elevilor și studenților silitori, care nu dispuneau de posibilități materiale pentru a-și termina studiile, cu scopul de a contribui la culturalizarea maselor, fortificând conștiința de identitate.

În a doua jumătate a veacului trecut, românii au reușit să-și creeze o intelectualitate numeroasă, ridicată din popor, grație fundațiilor create de unele instituții culturale și bisericesti și de unele persoane generoase care și-au sacrificat averea în acest scop. Printre acestea putem enumera și *Fundația Elena Ghiba Birta*.

Elena Ghiba s-a născut în localitatea **Bichiș** în 1801. Era fiica preotului *Mihai Ghiba*, primul preot de la biserica ortodoxă. Tatăl său, care era de origine macedoromână, împreună cu negustorii greci și români din localitate, a ridicat sfântul lăcaș. Mama sa, *Ana Neamțu*, era din Boroșineu. Elena abia a împlinit 10 ani când a rămas orfană și de mamă și de tată. Părinții săi nu lasară nici o avere. Astfel copiii lor s-au împrăștiat în toate părțile. Elena a ajuns la rudeniile sale din Pîncota. Aici lucră ca servitoare mai mulți ani. De tînără se căsătorește cu un meseriaș cu numele *Birta*. Bărbatul său era sărac și pe lângă aceasta, era și bolnav. Neputînd trăi în Pîncota, se mutară la Arad, unde nu peste mult soțul său a decedat. Elena Ghiba din nou ajunge servitoare, intră la un oficiant cameral cu numele *Emanuil Gogheru*, la care a lucrat 33 de ani. Stăpînul ei avea o avere însemnată, și nu avea decît un singur nepot. Răsplată că îl servise timp îndelungat, (Elena l-a mai ajutat și în administrarea averii), Gogheru îi lasă toată averea. Avea doar datoria să-i dea nepotului 50.000 Fl. Așa Elena Ghiba Birta „cea săracă”, în

1863, decedînd stăpînul său, deveni de-o dată înstărită, dispunînd de circa 150.000 fl. Avînd însă o vîrstă mai înaintată, încă în acel an (1863) își face testamentul la îndemnul avocatului *Ioan Popovici*. Elena Ghiba, în 1864, a decedat într-un spital din Pesta. În 25 ianuarie 1864 a fost înmormîntată în cimitirul „Eternitatea” din Arad.¹

A lăsat o avere considerabilă, două case în Arad și peste 130.000 fl., din care a înființat o fundație de burse administrată de un comitet sub președinția Episcopului din Arad. De asemenea, în urma dispozițiilor testamentare, a lăsat fonduri bisericilor din Arad, Bichiș, Oradea și Ineu, precum și un fond pentru mărirea salariului învățătorului din **Bichiș**. În afară de aceste fonduri, a separat ajutoare filantropice de aproape 4000 fl. pentru săracii din orașul Arad, pentru meseriași și pentru formația de pompieri.²

Elena Ghiba Birta, neuitînd de unde a pornit, intrînd în posesia moștenirii, imediat a făcut următorii pași filantropici: a dat ajutor bănesc pentru construirea turnului bisericii din Bichiș; 20 de familii sărace timp de 3 luni au fost întreținute cu pîine; preparanzilor săraci a dăruit 100 fl, etc. În testamentul său redactat la 2 iunie 1863, a mai donat ajutoare:

„Bisericii r. cath. din Arad	2000 fl.
Bisericii catedrale române din Arad	4000 fl.
Bisericii g.n.u. din Bichiș	1420 fl.
Școlii g.n.u. din Bichiș	
spre îmbunătățirea plății învățătoresți	1000 fl.
Bisericii g.n.u. din Oradea mare	1000 fl.
Pentru îmbunătățirea plății cantorului grecesc	500 fl.
Bisericii g.n.u. din Boroșineu	1000 fl.
Bisericii g.n.u. sîrbești din Arad	100 fl.
Bisericii augustine din Arad	500 fl.
Bisericii elvetice din Arad	500 fl.
Xenodochiului Aradanu	1000 fl.
Casei săracilor din Arad	1000 fl.
Pentru 12 văduve	1200 fl.
Pentru stipendierea tinerilor români și greci de religie g.n.u.	48.000 fl.” ³

Fundația Elena Ghiba Birta a fost înființată prin punctul 23 al testamentului său, avînd un capital inițial de 48.000 fl., din al cărui venit să se acorde

burse unui număr de doisprezece tineri care-și urmează studiile liceale sau superioare. Scopul acestui pas e motivat în felul următor: „Luînd în privință, cum că institute pentru înaintarea creșterii săracei tinerime g.n.u. prea rare sînt, ba în unele împrejurări nici sînguraticite institute nu sînt; și din alte institute de după regularea întemeietorilor nu se pot participa; iar temeiul de competenă a înaintării națiunilor, și a buneii stări precum spirituale așa și materiale, zace în educațiune și școală: drept aceea eu ca din părinte grec și mamă română născută, pătrunsă de acea oftare, ca la înaintarea mai frumosului viitoriu, culturai spirituale și înfloririi acestor națiuni după putința mea se pot confera, întru acea dulce speranță cum că aceasta a mea faptă va fi urmărită de un salariu efeptu, și cum că străvechiul meu mormînt îl va ține vrednic de o recunoscătoare privire: bucuros m-am hotărît a înființa un așezămînt sub titula *Așezămîntul Elenei Birta născută Ghiba*, din care cauză prin acest demînd ca după întreveninda mea moarte: executorul testamentului meu, din lăsămîntul meu spre acest scop 48.000 florini v.a. în cassa de păstrat din Arad sau Pesta ca așezămînt veșnic să-l elochedie pe interes.

Statutele așezămîntului acestuia al meu le cuprind în următoarele:

a) Acest așezămînt precum mai sus s-a zis se va numi „Așezămîntul Elenei Birta născută Ghiba”.

b) Capitalul acestui așezămînt al meu se va așeza în cassa de păstrat din Arad sau Pesta precum executorul testamentului meu cu cale va afla.

c) Acest așezămînt îl supun privegherii unui comitet statornic rugînd pre Ilustratea Sa Domnul Episcop g.n.u. a Aradului, și în întîmplarea vacanței, pe locutenintele său, spre primirea presidiului.

d) Acest comitet va sta afară de Preside din 12 mădulari, din cari pururea și netrămutavern 4 din cler și 8 din mireni – civili – să fie; de mădularii acestui Comitet pre următorii denumesc, adecă:

Din cler

1. Ioan Russu catechet preparandial g.n.u. din Arad.

2. George Popescu protopresviter g.n.u. din Buteni.

3. Iosif Beleş protopresviter g.n.u. din T. varadia.

4. Petru Chirilescu protopresviter g.n.u. din Chișineu.

Din mireni:

1. Ilustratea Sa Domnul Teodor Serb supremul comite al Aradului.

2. Ioan Popovici Directorul preparandiei.

3. Alexandru Gavra profesor de preparandie.

4. Atanasiu Șandor profesor de preparandie.

5. George Ebesfalvy avocat.

6. Petru Fruscha avocat.

7. Petru Nicolici neguțător din Oradea mare.

8. Marcu Daliciu neguțător din Lipova, rugînd pe înșirații sus titulați Domni ca aceea denumire, în interesul tinerimeii care de acest așezămînt se va folosi, fără de renumerațiune a o primi; asecutorul meu scop prin usteneala lor a o sprijini să binevoiască.

e) Spre ducerea protocolului acestui comitet rog pe cel mai tînăr dintre membrii comitetului.

f) Pe permanentul preside a comitetului adecă pe episcopia g.n.u. din Arad cu toată stima o rog, ca scriptele atingătoare de acest al meu așezămînt, precum și protocelele și altele scrisori a comitetului meu, destins în arhivul Episcopiei a se păstra să demande.

g) Sfera afacerilor Comitetului, mai jos se va circumscrie.

h) Din acest al meu așezămînt neînterupt se vor stipendia 12 elevi născuți greci și români de religiunea g.n.u. din comitatele Arad, Bihor, Bichiș și Cianad unul cîte unul cu stipendiu anual de 200 fl.v.a.

i) Elevii doritori de a fi primiți în acesta așezămînt sînt datori a dovedi, cumcă:

I. Sînt de religiunea g.n.u. de naștere greci sau români.

II. Cumcă sînt orfani săraci, sau că părinții lor sînt atît de săraci, cît a-i învăța nu sînt în stare.

III. Cumcă cel puțin școala elementară cu așa sîrguință au învățat, cît primirea lor în clasa normală nici o îndoială nu pătemesc; iar aceia cari învățămintele normale, gimnasiale, academice sau de universitate au ascultat, astfel de testimoniu de învățămînt și purtare morală au raportat, pe temeiul căruia în clasele mai înalte graduatim se pot primi.

IV. Cumcă purtarea lor morală consumă legilor școlastice.

V. Acea îmi rezerv: ca înainte de toate rudeniile mele, adecă condescendenți și colaterali precum și urmașii acelora, cari se trag de la părintele meu Mihail Ghiba paroh în Bichiș; și de la mama mea Ana Neamțu din B.Ineu, - ori în care comitat locuiesc în înaintea altor recurinți să aibă prioritate, și străinii numai atunci să primească, dacă din rudeniile mele spre primire apți nu vor recurge.

j) Acel elev, care întru acest așezămînt s-a primit, stipendiu anual de 200 fl. pînă atunci să-l folosească, pînă cînd cursul școlar pe care ori fi-

losofica, ori juridica, ori medica, sau chirurgicala ori politechnica o va fini.

k) Elevul în acest așezământ primit prin purtarea imorală sau prin reportarea testimoniului de clasa a 2-a sau a 3-a din învățăminte va perde stipendiul; din care cauză elevii stipendiați vor fi îndatorați pentru legalizarea lor, testimoniul școlastic precum din 1. așa și din 2. semestru a-l prezenta la prezidele comitetului.

l) Încît însă careva elev stipendiat, întru învățare prin infirmitate sau prin alta, fără vina lui întreprinsă nenorocire împedicatorie, ar cade în clasa a 2-a și aceasta ar fi în stare pe deplin a dovedi: astfel de elev și în împlinirea repetirii clasei va trage stipendiul.

m) De la elevii cari vor participa din acest așezământ pretind, ca oriunde și în oricare institut de învățământ să fie, să se poarte solid, și prin sîrguința lor să se trudească așezământului meu spre laudă a fi; iar regelui, - națiunii, și comunei folositori cetățeni a se face; și în urmă pretind ca cu conșcolarii săi de diferite națiuni, ca cu egali fii a comunei patriei și frații săi, în frățească armonie să trăiască, și de tot felul de faptă, care ar da ocaziune împarechiării, sub pierderea stipendiului - să se ferească.

n) Pretind, ca elevii cari vor lua parte în acest așezământ, după finirea învățămintelor lor, în scris să asigure comitetul, cumcă de loc ce ajungîndu-și scopul și starea lor materială îi va permite, spre sprijinirea acestui așezământ odată pentru totdeauna vor plăti 25 fl.v.a.

Sfera afacerii comitetului:

1. Membrii cari din comitet vor muri sau din orice cauză vor repăși, vor fi aleși prin prezide și ceilalți membri cu votisare secret, așa însă ca proporțiunea prin mine defiptă să se observe, adică: cu totdeauna 8 mireni și 4 din cler să fie.

În privința acestui punct ca excepțiune rînduiesc ca decumva membrul Comitetului Ioan Popovici ar păși din comitet sau ar muri, în locul dînsului fiul său Aureliu Popovici fără alegere va cuprinde locul părintelui său.

2. Comitetul în tot anul de două ori se va coaduna nesmintit, și adică: în celea dintîie zile a lunei lui septemvrie și aprilie.

3. Comitetul va pertrapta rugămintele elevilor și conștiincios cercetînd însușirile de primire mai sus descrise cu privire la punctul V. prin majoritatea voturilor va hotărî care recurinte să se stipendieze.

4. Comitetul, seria elevilor în acest așezământ primiți, deloc o va străpune respectivei casse de păstrat - în care va fi alocat capitalul și deodată

pe tot elevul îl va prevedea cu asemnațiune cătră cassa de păstrat.

5. La aducerea deciziunii valide afară de prezidele mai puțin 6 membri trebuie să fie așa ca numărul membrilor mireni de față negreșit de două ori să fie mai mare decît a membrilor din cler.

6. Afară de celea două sesiuni ordinare, prezidente, de după trebuințe și de mai multe ori poate convoca comitetul.

7. Comitetul tot la jumătate de an va ține socoata ca cassa de păstrat, și strîns va priveghia spre aceea ca asemnatele stipendii respectivilor elevi cu acuratețe să li se dee.

8. Comitetul pe acel stipendiat elev despre care se va dovedi cumcă pentru purtarea imorală din numărul studioșilor s-a șters, sau pentru neînvățarea din lenevire provenită, în a doua sau a treia classă a fost clasificat, din așezământ îl va șterge, și estradarea stipendiului, nu numai îi va sista, ci aceea de totul o va înceta.

9. Comitetul numai pe temeiul mai sus atinselor cauze poate să sisteze sau să înceteze stipendiul căruiva din acest așezământ cîștigat.

10. Pozițiunile cardinale a acestor statute, comitetul nicicînd nu poate să le schimbe.

11. Restul stipendiului anual a acelor elevi cari în decursul anului ar repausa, sau din susamintitele cauze s-ar lipsi din așezământ, cassa de păstrat în urmarea dispozițiunii comitetului va manipula ca fondul de rezervă a așezământului meu, și din principalul capital al așezământului destins se va capitaliza; așa de cumva s-ar întîmpla că lipsesc tineri cu capacitați pentru primire, și stipendiu va rămîne vacant, acel stipendiu pînă atunci, pînă la începutul anului (și care la octombre se începe) nu se va suplini - în cela-i fondu de rezervă se va capitaliza și în urma sub punctul n) atinșii 25 florini, în caz de s-ar plăti, și prisosul intereselor capitalului de căpetenie rămas după plățirea stipendiilor tot către a același fond de rezervă se va capitaliza.

12. Comitetul va priveghia ca acest fond de rezervă tot la trei luni să se capitalizeze, după ce însă acest fond de rezervă s-ar ridica la 20.000 florini, atunci încetînd capitalizarea mai departe, interesul acestui capital între stipendiații mei din clasele mai înalte cărora viptul și locuința precum și alte erogațiuni li sînt mai mari, egali împărțit qvarteliter se va asemna și estrada, - iară din prisosul interesului capitalului de căpetenie stipendiile și cei sub n) atinșii 25 florini, comitetul va sprijini pre acei elevi stipendiați din acest așezământ, sau nefiind de aceștia pre altu tineri

g.n.u. români și greci cari din filosofie, drepturi, medica, chirurgia, sau geometria doresc a face rigurose sau a depune censura avocațială.

13. În întâmplare dacă cândva cassa de păstrat în care capitalul așezămîntului meu va fi alocat, s-ar desființa, în acea întâmplare grija de căpetenie a comitetului va fi, ca acest capital de așezămînt într-alta cassă sigură de credit sau păstrare să se așeze, iar peste tot susținerea acestui așezămînt, conștiincioasa lui manipulare, și dreapta petraptațiune la primirea stipendiaților o încredințez mădularilor comitetului, rugîndu-i ca de acela ca de refugiul săracilor orfani și a pruncilor născuți din părinți săraci cu energie să grijească și să le aperse în contra oricărui atac sau încercare de nimicire.”⁴

Testamentul Elenei Ghiba Birta este structurat în trei părți principale și este întocmit după toate regulile juridice ale vremii.

După multe greutăți, fundația a fost aprobată prin decizia nr. 10456 din 27 iunie 1877 a Tribunalului din Arad.

După moartea testatoarei, abia la 6 ani s-a întrunit comitetul de administrare a fundației. Ședința a avut loc la 6 iunie 1870 la reședința episcopală din Arad, în prezența episcopului Procopie Ivacicovici și a membrilor: Petru Chirilescu, Iosif Beleş, Alexandru Gavra, Atanasie Șandor, George Ebesfalvy și Marcu Deliciu.⁵ La această întrunire s-a citit testamentul fondatoarei. S-a adus decizia în ce privește înregistrarea fundației la tribunal. Tot în cadrul acestei ședințe s-a ales ca membru al comitetului fiul avocatului Ioan Popovici, Aurel Popovici, în locul tatălui său. De asemenea se mai aleg și alți membri, și anume: Miron Romanul, Mihai Cociuba și Teodor Serb.⁶

„Abia după șapte ani, la 1 septembrie 1877, în cadrul ședinței comitetului prezidată de data aceasta de către episcopul Ioan Mețianu, în urma deciziei Tribunalului din Arad sus amintite, s-a putut serba înființarea acestei fundații. Cu acest prilej dr. Atanasie Șandor va ține o cuvîntare de deschidere din care prezentăm cîteva spicuri: „Înainte cu 13 ani viețuia aici, în Arad, o femeie pe care Dumnezeu a binecuvîntat-o cu o avere frumoasă, cu un suflet nobil și cu simțăminte de caritate creștină, care îndemnată de un fiu demn al Bisericii noastre, de un bărbat cu simțăminte tot atît de nobile, toată averea sa a închinat-o în scopuri filantropice, între care se numără și o fundație întemeiată pentru 12 studenți orfani și săraci din dieceza noastră, și care pînă acum este cea mai frumoasă fundație diecezană.

Femeia aceea a fost Elena Ghiba Birta, iar bărbatul acela demn a fost fericitul Ioan Popovici, pe

atunci avocat și director al Institutului nostru preparandial; și în fine fundația de care vorbim este: capital 48.000 fl. pus sub scutul și îngrijirea P.O.D. Voastre din a cărui venit să se stipendieze 12 tineri studioși ortodoxi orfani ori săraci din comitatele Arad, Bihor, Békés și Cenad.”⁷

În cadrul ședinței sus amintite, au avut loc noi alegeri de membri în locul celor decedați, precum și înlocuirea pe motiv de sănătate a lui Alexandru Gavra cu Vasile Paguba.

Desemnarea primilor 12 bursieri, din totalul de 45 de concurenți, s-a făcut în cadrul ședinței a patra a comitetului, la 19 septembrie 1877. Aceștia sînt următorii: **I. Buna din Garbed, jurist în anul IV la Oradea; Iacob Hotăran din Șimand anul II la același institut; Roman Ciorogariu din Pecica, student la filosofie în anul I la Pesta; Aurel Popovici din Bichiș, student în anul I la Oradea; Gheorghe Plop din Șiclău, student la Oradea; Ioan Trandafir din Arad, elev la gimnaziul din localitate; Alexandru Rațiu din Arad, elev la același gimnaziu; Ioan Dudulescu din Beiuș, elev la gimnaziul din Beiuș; Teodor Pap din Carpești elev la gimnaziul din Beiuș; Ioan Găran din Arad elev la gimnaziul din localitate și Ilie Precupaș din Arad, elev la același gimnaziu.** „Statutele fundației au fost redactate în cadrul ședinței comitetului din data de 25 septembrie 1878 și trimise ministerului spre aprobare. Ele cuprind patru părți. Prima parte prezintă „originea și locul fundației; partea a doua se ocupă cu modul de administrare al fundației; partea a treia cu scopurile fundației iar partea a patra cu „fondul de rezervă, originea, folosirea și mențiunea acestuia.”⁸

Această fundație a funcționat din 1877 în modul în care a fost prescrist în testament. A fost administrată de o comisie compusă din 12 membri, 4 preoți și 8 mireni sub președinția episcopului Aradului. În concursurile prescriste și publicate de către comitet, de la concurenți se cerea să documneteze că: **1.** Sînt de religie gr. orientală, și de naționalitate română ori greacă, născuți în careva din comitatele Arad, Bihor, Bichiș, Cenad. **2.** Că studiază în oarecare institut de învățămînt, cu succes distins, și cu bună morală, și că sînt lipsiți de mijloacele trebuincioase. **3.** Rudeniile fondatoare, și succesorii acelora, cari se trag din familia părintelui său Mihai Ghiba, fost paroh ortodox în localitatea Bichiș, și cele ale mamei sale Ana Neamțu din Ienopole, aveau prioritate.⁹

În perioada 1877–1905 au primit burse 88 de tineri. Printre aceștia găsim și bursieri din localitățile Ungariei de azi. Pe **Emil Coste din Cenadul Unguresc**, care a terminat în 1896/97 la Acade-

mia de drept din Oradea și pe **Gheorghe Popovici din Chitighaz**, care a terminat tot aici în 1901/1902.¹⁰ **George Popovici din Bichiș** în 1892/93 era student în anul IV la medicina din Cluj și, pe lângă bursa de 200 fl. primită de la *Fundația Elena Ghiba Birta*, a mai primit 200 fl de la *Fundația Gojdu*.¹¹ *Fundația Elena Ghiba Birta* din Arad „a fost o binecuvântare pentru mulți tineri, care ulterior s-au remarcat în mod deosebit pe plan profesional, cultural și social. Dintre aceștia amintim pe următorii: dr. Iustin Ardelean, devenit jurist și redactor de ziar [a fost și redactorul foii satirico-umoristice *Vulturul* din Oradea - M.B.]; dr. Gheorghe Alexici, care a devenit profesor de limba și literatura română la Academia comercială din Budapesta precum și al Universității de aici; Roman Ciorogariu, devenit profesor și director al preparandiei din Arad și apoi Episcop la Oradea; Petru Mladin și Izidor Bodea au devenit medici; Ioan Costa, va deveni profesor la Preparandia din Arad; Ioan Petran, va deveni cadru didactic de asemenea în Arad; Sever Ispravnic din Curtici, va deveni avocat în Arad; Procopie Givulescu, va deveni preot în Curtici și protopop în Radna; Nicolae Mihulin, care va deveni profesor la Arad; Șiclovan Nicolae din Arad, va deveni inginer în Arad, precum și mulți alții.”¹²

Conform dorinței fondatoarei, după termina-

rea studiilor, fiecare bursier al fundației, cu o sumă de 25 fl. contribuia la mărirea capitalului. Suma fundației în 1913 era 154.469 coroane¹³; în 1915 fundația dispunea de 159.513 coroane¹⁴; în 1921 suma era 160.024 coroane.¹⁵

„Fundația va trece prin momente dificile mai ales în perioada celui de al doilea război mondial, când capitalul ei va scădea simțitor. Acesta face ca în ședința din 31 ianuarie 1939, președintele comitetului de administrare, dr. Andrei Magieru, episcopul Aradului, să ceară de la foștii bursieri a contribui la refacerea capitalului fundației, pentru a deveni din nou capabilă de a conferi burse. Tot în cadrul acestei ședințe, care a fost și ultima, s-a hotărât ca elevele Liceului Elena Ghiba Birta să îngrijească mormântul fondatoarei, la care în anul 1935 s-a așezat o cruce de piatră.”¹⁶

Modul de obținere a burselor era deosebit de atent reglementat de Elena Ghiba Birta, prin aceea că elevul sau studentul trebuia să obțină rezultate bune la învățătură, a căror dovadă era certificatul școlar anual. Pe lângă aceasta concurentul trebuia să facă dovada unei comportări civilizate, să fie exemplu de ținută morală în toate împrejurările.

Grație acestei fundații, românii din Arad și împrejurimi au reușit să-și formeze o pleiadă de intelectuali, care au făcut studii superioare la filosofie, drept, medicină și politehnică.

NOTE

1. Maria Berényi, *Rolul fundațiilor în cultura română din Ungaria în secolul al XIX-lea*, În: „Simpozion”, Giula, 1994, p. 58–59.
2. Cornel Clepea, *Fundații școlare ale episcopiei Aradului*, În: „Ziridava”, Arad, 1993, p. 429.
3. *Concordia*, 1864/Nr. 9, p. 34.
4. *Ibidem*, p. 34–35.
5. C. Clepea, *ibidem*, p. 430.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, p. 431.
9. *Biserica și Școala*, 1883/Nr. 1.
10. Viroel Faur-Ioan Fleisz, *Studentii români la Academia de drept din Oradea în anii 1850-1918*, În „Crisia”, 1987, p. 157–163.
11. Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952)*, Budapesta, 1995, p.2 4.
12. C. Clepea, *ibidem*, p. 431.
13. *Revista preoților*, 1914/Nr. 19-20, p. 17.
14. *Ibidem*, 1916/Nr. 6–7.
15. *Biserica și Școala*, 1921/Nr. 21–22.
16. C. Clepea, *ibidem*, p. 431.

Eugen Glück

Două manuscrise despre români în biblioteca Széchenyi

Una din figurile proeminente ale vieții politice și culturale sătmărene de la mijlocul secolului trecut a fost Moise Sora-Noac (1805–1862).

Originar din Țara Hațegului a reușit să facă studii în așezămintele școlare din Hațeg, Blaj, Alba-Iulia și Cluj. În final, a intrat la seminarul teologic greco-catolic din Oradea. Terminând studiile teologice cu rezultate bune, Moise Sora-Noac a fost hirotonit preot de episcopul Samuil Vulcan, în anul 1829. Apoi a funcționat ca preot secular ocupând funcția de paroh, succesiv, în mai multe localități, desfășurând totodată o activitate susținută și pe tărîm politic, cultural, național. Încă de pe băncile seminarului s-a evidențiat spiritul lui combativ care l-a caracterizat în tot decursul vieții.¹

O interesantă apreciere găsim despre Moise Sora-Noac în fondul arhivistic al episcopiei greco-catolice din Oradea (azi, direcția județeană a Arhivelor Naționale din Oradea).² Caracterizarea a fost întocmită de protopopul din Vadul Crișului, în subordinea căruia se afla, la un an de la hirotonire. Potrivit caracterizării, Sora-Noac este căsătorit, dar copii nu are. Se evidențiază printr-o atitudine aspră în familie și „milităroasă” față de enoriașii săi din Ioșia, unde funcționa ca administrator al parohiei. În schimb, se menționează că este supus față de superiorii săi bisericești. Această calitate din urmă s-a dovedit a fi trecătoare, verticalitatea lui antrenându-l în conflict și cu superiorii, ceea ce a dat naștere la un proces lung și anevoios, începînd cu anul 1838.³

În patrimoniul secției de manuscrise a Bibliotecii Naționale Széchenyi din Budapesta, se găsesc două lucrări autografe aparținînd lui Moise Sora-Noac. Prima a fost elaborată de el încă în anii în care studia la teologia din Oradea, fiind redactată în limba maghiară. Manuscrisul poartă titlul „A rómaiak Dáciában azaz az oláhok az elhunyt régi rómaiaknak igaz unokái”. („Romanii în Dacia, deci valahii sînt veritabilii nepoți ai romanilor care au pierit”)⁴.

Manuscrisul cuprinde 42 de file și a fost struc-

turat în mai multe părți. Din prefața redactată de autor reiese că lucrarea a fost întocmită de el, în principal în anul 1827. Moise Sora-Noac a destinat acest rod al străduinței sale revistei „Tudományos Gyűjtemény” din Pesta. Autorul s-a considerat îndemnat să redacteze acest material cu caracter de replică, deoarece în literatura științifică a vremii au apărut mai multe scrieri, considerate de el „aducătoare de confuzii” în privința etnogenezei românești. Sora-Noac se adresează „patrioților cărora le place să citească și să se delecteze în științe”. Ar dori ca problema abordată să fie curățită de „suprapunerii”. Subliniază că deși își cunoaște limitele proprii, procedează cu bună credință.

Din motive necunoscute concret, redacția revistei nu a dat curs elaboratului, dar, ca multe alte manuscrise nepublicate, și acesta a fost păstrat și prin intermediul bibliotecii istoricului Horváth István a fost depus la secția de manuscrise amintită.

La începutul lucrării, autorul oferă cititorului ca punct de plecare o sinteză lămuritoare a tezei esențiale pe care o susține în spiritul definit de corifeii Școlii Ardelene.

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că redactarea lucrării coincide cu ofensiva bisericească inițiată de episcopul Samuil Vulcan. Acesta constatînd în continuare supunerea ortodocșilor români din Crișana și Banat înaltului cler sîrbesc, căuta să-i atragă pe acești enoriași în biserica unită, considerată autentic românească, fiind legată de Roma.⁵

În sinteza amintită se arată că romanii într-afîta au urît pe daci pentru multele persecuții și devastări, încît găsind ocazie sub împărăția lui Traian, i-au stîrpit cu totul din Dacia, provocînd un dezastru complet întregii națiuni. Traian văzînd astfel golită provincia, a umplut-o cu coloniști romani la care au mai fost adăugați și alții. Acești romani care s-au mutat din Dacia, nu au fost stîrpiți niciodată, nici chiar sub domnia lui Aurelian, rămînînd curați în locuințele lor și, con-

trar tuturor presupunerilor, ei sînt românii sau valahii de astăzi.

Plecînd de la aceste premise, în continuare Moise Sora-Noac expune în patru capitole principalele date și argumente pentru a susține teza istorică invocată.

În primul capitol se insistă mai amănunțit asupra conflictului ireconciliabil existent între daci și romani ce s-a soldat cu extirparea totală a dacilor învinși, proces urmat de imigrarea elementului roman. Se arată că coloniștii romani s-au stabilit „în această țară bună și roditoare”.

Capitolul al doilea se ocupă în special cu sfîrșitul stăpînirii romane în Dacia, respectiv cu soarta coloniștilor. Autorul polemizează cu acele „scrieri” ce susțin că împăratul Aurelian ar fi evacuat pe toți romanii locuitori în Dacia. Moise Sora-Noac supune unei „cercetări mai strînse” teza respectivă și o consideră total nefondată. Al treilea capitol abordează problema originii etnice a românilor. Și acest capitol are un caracter polemic și combativ susținînd inadvertența părerilor care acreditează ideea că românii ar putea proveni din „deosebite națiuni”. Astfel, nominalizează teoria răspîndită în vremea respectivă, care susținea descendența românilor din slavi, după terminologia vremii „tótok”.

În sfîrșit, în ultimul capitol, al patrulea, Moise Sora-Noac prezintă o listă mai lungă a istoricilor considerați de el personalități credibile și care în lucrările publicate au susținut cu argumente descendența românilor din romani. De fapt, lista cuprinde 14 nume, în special ale acelor avînd activitate științifică oarecum contemporană cu a autorului. Printre ei figurează istoria Banatului a lui Grisekini, lucrările lui Engel și cardinalul Pázmány Péter etc. E citat și scriitorul Dugonics András, autorul unuia din primele romane publicate în limba maghiară, intitulat *Etelka* (1787), în care apare o remarcă privind descendența românilor din romani.

Activitatea istorică a lui Moise Sora-Noac nu a fost un fenomen unic, ci doar manifestarea unui membru al generației redeșteptării naționale. Această poziție căuta să valideze revendicările lui momentane și de perspectivă bazîndu-se după concepția vremii, pe drepturile istorice.

În secția de manuscrise a bibliotecii naționale din Budapesta există textul unei cărți de rugăciune, text elaborat de Moise Sora - Noac pentru uzul credincioșilor greco-catolici. Lucrarea este redactată cu litere latine și uzează ortografia latinizantă, ce-i drept în formă mai moderată.

E cunoscut faptul că Oradea a jucat un rol de seamă de la începutul secolului al XIX-lea, în răspîndirea alfabetului latin în publicațiile românești, avînd în acest sens concursul tipografiei Tichy.

Manuscrisul lui Moise Sora-Noac poartă titlul „Cartea de rugăciuni pentru folosul și îndemnarea Romanilor, compus de Preotu Moise Sora - Noacul...” Cartea a fost dedicată instalării episcopului Vasile Erdélyi (1843) și încheiată în satul Homorog la 6 aprilie 1843.

Autorul a căutat să ofere credincioșilor o gamă completă de devoțiuni liturgice și extraliturghice, însumînd 27 pagini.

Cea mai extinsă parte este dedicată diferitelor momente ale liturghiei. Pe lîngă elaborate proprii, el a introdus și texte consacrate, ca de exemplu rugăciunea emanată de la sîntul Ciril din Alexandria, ce putea fi rostită cu ocazia împărtășaniei.

Credincioșii aveau la îndemîină și rugăciuni adecvate pentru ocazia spovedaniei. Apar devoțiuni legate și de momentele vieții cotidiene, mai ales cu ocazia fazelor alimentației umane. Rugăciuni corespunzătoare au fost înserate pentru ocaziile în care enoriașul cerea însănătoșire sau ajutor în alte momente dificile ale vieții. Contează ca o realizare literară încercarea preotului materializată în transpunerea în limba română a textului cîntecului latinesc „Dies irae”, cuprins în vremea respectivă în liturghia latină, oficiată pentru morți.

În manuscris mai putem regăsi și texte de meditație ca „cugetări despre credință”.

Textul definitiv, la scurt timp a fost supus obișnuitei cenzuri bisericești, obținînd un aviz favorabil la 8 mai 1843, din partea lui Teodor Aron de la tipografia Universității din Buda, care menționează și acordul episcopiei.

Nu se cunoaște pe ce cale a ajuns acest manuscris la Biblioteca națională „Széchenyi”. Asemenea manuscrise în mod curent după cenzurare și publicare erau depuse la Biblioteca Universitară.

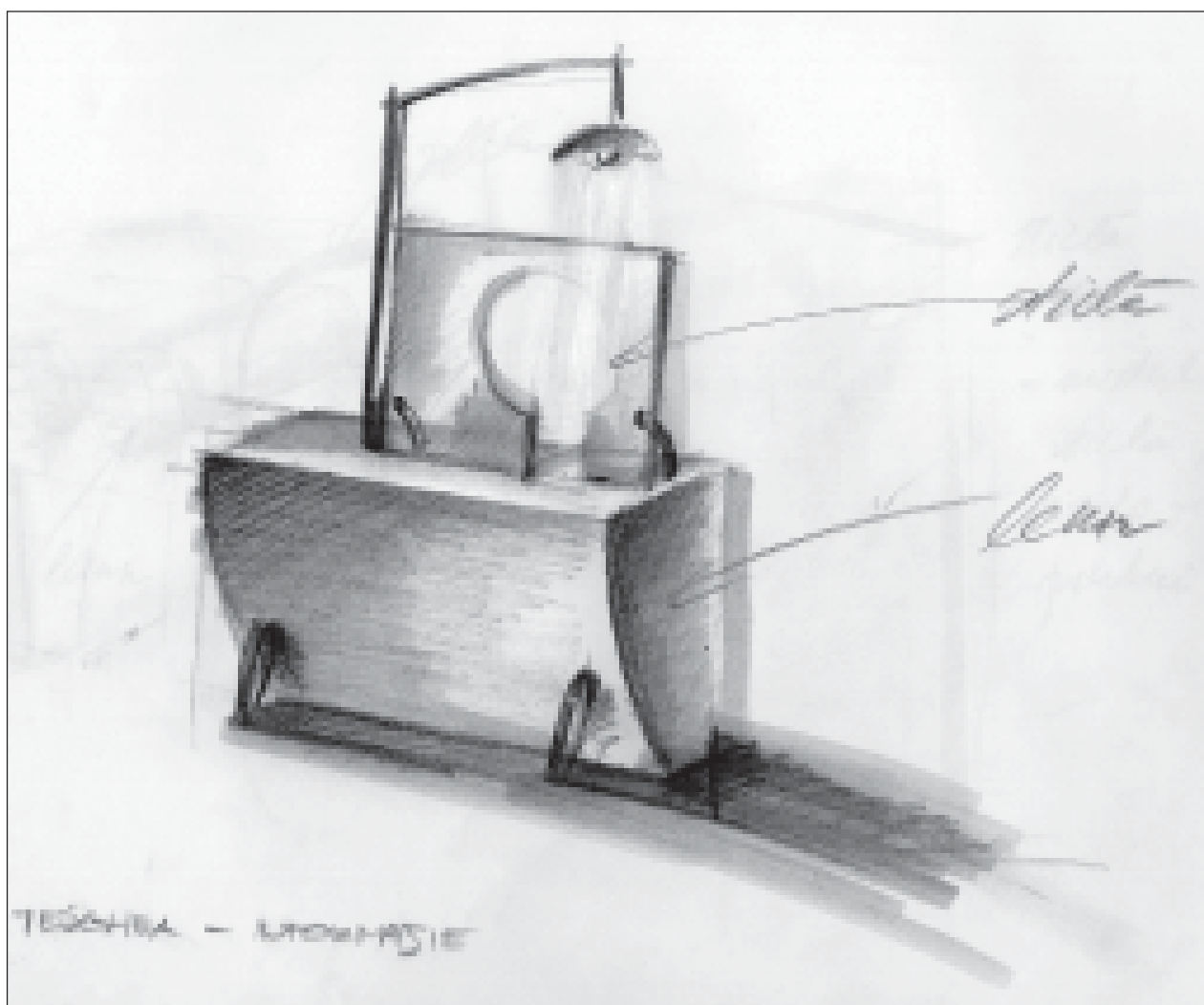
Din alte surse cunoaștem faptul că Moise Sora-Noac și-a imprimat cartea de rugăciuni și a difuzat-o pe o arie teritorială mai întinsă, inclusiv dincolo de Carpați. Această străduință din urmă se lega de intenția lui de a promova și pe această cale utilizarea alfabetului latin, mai aproape de

spiritul și de caracterul limbii române.

Deși lucrarea lui istorică a fost depășită de dezvoltarea științei, iar cartea lui de rugăciuni și-a pierdut actualitatea, acestea constituie dovezi ale străduințelor progresiste ale generației revoluției de la 1848–49.

NOTE

1. Doru Radosav: Cărturarul sătmărean Moise Sora - Noac și revoluția de la 1848, în A.I.I.A. XX, Cluj-Napoca 1978, p. 101-106.
2. Direcția județeană a Arhivelor Naționale Oradea, fond Episcopia greco-catolică, microfilm 1068, dos. 1257, p.19.
3. Ibidem, dos. 1342.
4. Cota Oct. Hung 302.
5. Gh. Ciuhandu: Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Arad 1935 p. 112-114, Silvestru Augustin Prunduș - Clemente Plaianu: Catolicism și ortodoxii românești. Cluj-Napoca 1994, p. 85.
6. Cota Quart Val. 7.
7. V. nota 1.

Turnul pompierilor – Tejghea – informație

Gyarmati Gabriella

Portret de tinerețe al Adelei Kiss

Curriculum profesional

S-a născut la Giula, 16 septembrie 1974

Studii:

1993–1998 – Secția de Design a Academiei de Arte Plastice Ioan Andreescu din Cluj

1998–1999 – studii postgraduale la Academia de Arte Plastice Ioan Andreescu din Cluj

Proiecte și lucrări importante

1993

Proiectul emblemei Festivalului Internațional de Dansuri Populare Românești, Giula

1996

Proiectul emblemei Mediateca Franceză - concurs Design de corp de iluminat pentru Întreprinderea „ELMET”, Cluj

Design ambalaj pentru Fabrica de Băuturi Spirtoase NORDIA, Baia-Mare

1997

Proiectarea și executarea plachetei „Pentru Români din Ungaria”

Coperta „Calendarului Românesc”

Concursul tinerilor artiști plastici români din Ungaria

1998

Lucrare de diplomă: *Renovarea interiorului Turnului Pompierilor din Cluj, proiectare a noi funcții urbanistice și de interior*

Concursul de cultură a mediului al Asociației Maghiare de Inovații

Concursul tinerilor artiști plastici români din Ungaria

1999

Lucrare de diplomă: *Exprimarea ironiei în antiteze:*

1. Apreciere critică a relației dintre societatea de consum și individ (studiu teoretic)

2. Corpuri de iluminat în perechi antitetice, prezentare ironică (lucrare practică)

Proiectarea interiorului magazinului de haine și încălțăminte pentru copii

Coperta „Calendarului Românesc”

2000

Proiectarea paravanului expozițional al Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Giula

Proiectul invitației și decorației sălii cu ocazia Balului Românesc al Românilor din Ungaria

Proiectul invitației și al tabloului de absolvire a liceului

Expoziții de grup

1993 – Complexul artistic de vară, Giula

1994 – Complexul artistic de vară, Giula

1996 – Banca Națională, Baia-Mare

1997 – „Studentfest”, Muzeul de Artă, Timișoara

1999 – Sala de expoziții a Fondului Plastic, Cluj
Castelul Zichy, Budapesta

Biblioteca Județeană, Bichișciaba

2000 – Casa Tineretului, Bichișciaba

Uiunea Culturală a Românilor din Ungaria, Giula

Adela Kiss poate fi contactată la adresa:

5700 Gyula, Kossuth tér 29.

Telefon: 66/362-916

E-mail: kissadel@freemail.hu

Scrierea de față, fiind vorba despre o debutantă, nu este o dare de seamă finală (cel mult poate fi vorba de o recapitulare a pașilor de început), ci prezentarea unei cariere promițătoare, o anticipare a înfăptuirilor viitoare ale artistei.

După anii universitari, – ca, de altfel, după absolvirea oricărei școli, la orice etapă a vieții și în oricare domeniu – e imperios necesară o formulare a unor principii călăuzitoare. Mai ales un proiectant nu poate porni în viața profesională dacă nu-și respectă meseria și dacă nu pune preț pe calitatea impecabilă a muncii sale. Cu pricepere absolută trebuie să se apropie de material, de formă, de culoare.

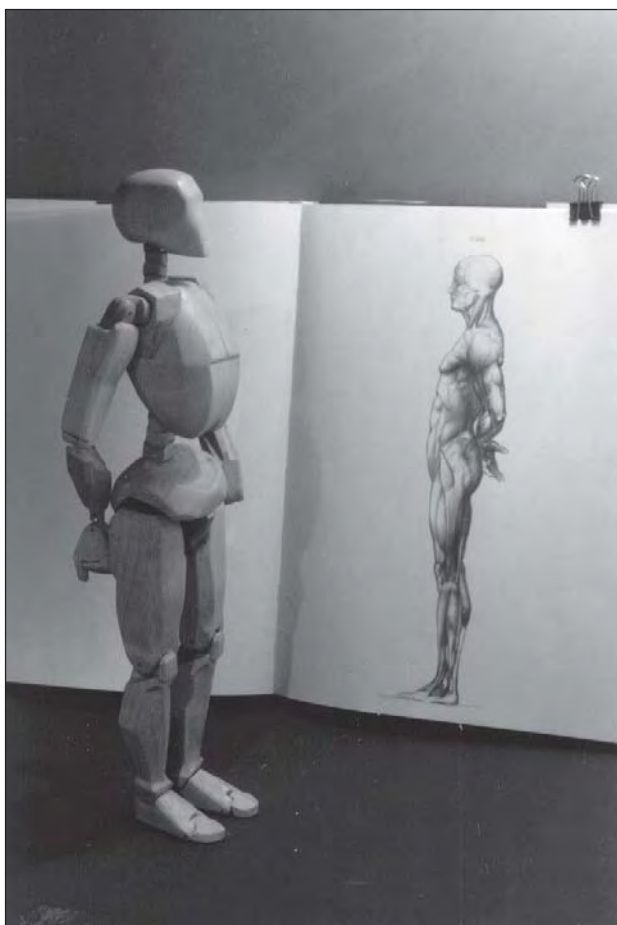
Ce se întâmplă, de fapt? Școala nu este un microunivers protejat, dotat cu posibilități, oferte, idei. Ieșind din postura de „elev”, individul se înfîlnește pentru prima oară cu adevăratele probleme ridicate de viitorul profesional, pe care trebuie să și-l făurească singur. În cazul creatorului, capacitatea de a da naștere la opere de valoare nu coincide cu capacitatea de a se integra cu succes în viața obișnuită, deseori, arta ca mod de vi-

ață, de existență pare de neconceput alături de legile pieței, de care depinde. Obiectul de artă trebuie să corespundă astăzi unor felurite standarde estetice, de modă (la care nu se poate renunța, oricât am dori), trebuie să se lupte pentru a fi vizibil și în fața privitorilor lipsiți de vedere, în fața clientului, pentru client. Dar pînă să ajungă în această dilematică situație, artistul – dacă nu e un autodidact – a absolvit studii corespunzătoare. Și primul exemplu din cariera Adelei Kiss datează din al doilea an de studii la Academia de Arte

Ioan Andreescu, din Cluj

„Oscar” – studiu de anatomie (1:35)

Studiul realizat împreună cu Csaba Longauer,

„Oscar”

din lemn, cu coloană vertebrală elastică, nu corespunde principiilor anatomiei, dar nici celor ale artelor plastice. Jenő Barcsay scria în prefața valoroasei lucrări *Anatomia în fața artei*: „Din punctul de vedere al artistului plastic, trupul uman este destinat în primul rînd privirii, ochiul este cel care examinează și descoperă acest corp.” Nu generalizează, nu tipizează, fiecare corp uman e un caz unic pentru ochiul artistului. Însă „Oscar” e o figură simplificată, schematică, alcătuită special pentru a susține demonstrația artistului. Și

cea ce-l interesează pe acesta este practica, examinarea corpului uman pe criterii ergonomice. Din cercetările sale în această direcție, Gottfried Bames ajunge la concluzia că sistemul de legături între caracteristicile corpului uman și cele ale obiectelor de uz, poate fi proiectat vizual. Cu cuvintele lui Károly Lyka „știința și arta își dau mîna” În artă ordine de idei, problema posibilităților de folosire a obiectelor e centrală pentru un designer. Încă de la proiectarea oricărui obiect de folosință, trebuie să fie atent la o multitudine de aspecte. Pe lîngă estetica formei obiectului, care trebuie să răspundă noilor curente, e indispensabilă perfectă motivare a folosirii practice a acestuia. Sînt rare cazurile cînd materialul este sursa de inspirație a creatorului și e inadmisibil ca el să producă forțat numai de însușirile materialului.

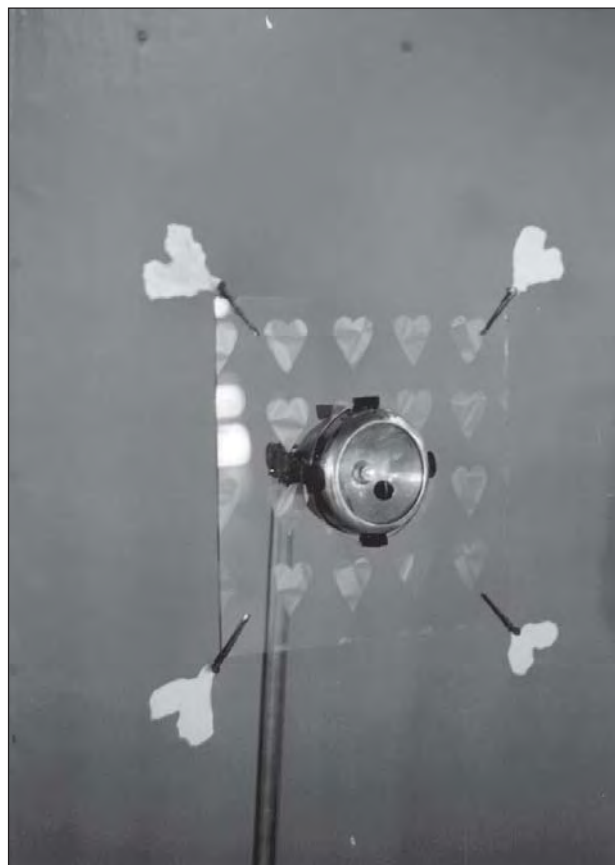
Pe lîngă acestea, la nivel teoretic se ivește întrebarea: la ce folosește tipul de obiect în discuție? Pentru început, trebuie însușite acele cunoștințe profesionale prin care pot fi exploatate la maxim acele posibilități tehnice ale diferitelor tipuri de materie primă, atît la nivel estetic cît și din punct de vedere funcțional. Trebuie eliberate toate rezervele fanteziei pentru a crea un produs care să fie altceva decît acele produse obișnuite, comerciale, un produs pe care folosindu-l, beneficiarul să simtă importanța puterii creatoare, să-l simtă ca pe un fel mijloc de comunicare nemijlocită a lumii interioare a artistului, cu lumea exterioară. Obiectul făurit cu atîta trudă ajunge probabil în mîinile celui care îl apreciază, care vede în el gîndurile, sentimentele artistului, dar numai după necesarele dispoziții administrative.

Cele expuse mai sus ca și noile direcții ale aranjamentelor interioare pot fi susținute de un proiect al Adelei Kiss, finalizat în al treilea an de studii, e vorba despre o serie de scaune. Stilul personal al designului, ironia, umorul, spiritul ludic, o individualizează pe tînăra artistă, acest stil rămînînd central și pentru seria de lămpi creată mai tîrziu. Aceste creații se înscriu în linia contemporană, înnoitoare a artelor decorative. Scaunul, prin destinația, prin funcția lui se află în mod constant în centrul atenției. În 1999 s-a organizat la Muzeul de Etnografie din Budapesta, expoziția „Aici ți-e locul!”, unde au fost expuse sute de scaune. Tot în capitală a fost prezentată și colecția tematică „Scaune” a Galeriei Nádor. Prima expoziție dezbate tema aleasă după metode clasice: principiul funcționalității, care e necontestabil, căci fiecare piesă a fost folosită de mai multe generații, hotărâște latura estetică. A doua expoziție aduce rezolvări care spulberă formalul în favoarea autonomiei fiecărei piese în parte, rude-

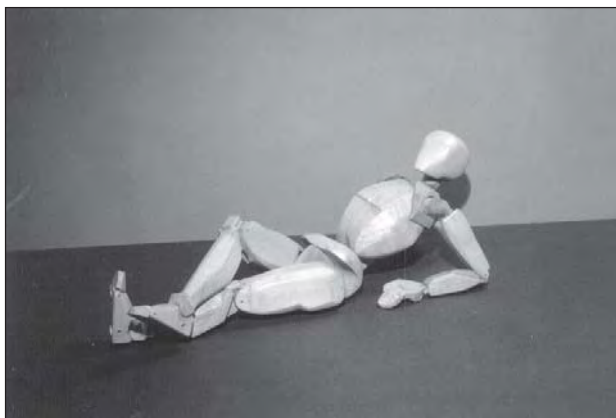
nia dintre diferitele scaune rămânând numai la nivelul noțional. Scaunele Adelei Kiss – ca și lămpile sale – urmează o cale de mijloc.

Fără voia noastră, privind scaunele tinerei artiste, ne închipuim cum ar arăta ele în mediul nostru firesc, cu ce intensitate ar crea o anumită atmosferă. Rezolvarea problemei a pornit de fapt de la niște parametri dați din oficiu. Scaunele trebuiau să fie unul geometric, altul, de director, de sală de conferințe, etc., bazându-se pe fantezia asociativă comună autoarei și privitorilor. Fiecare piesă, fiecare individualizată prin nume – ca: „Mulge-l pe Napoleon!” sau „Jacullus jacullus” (șoarecele săritor african) – este fidelă denumirii pe care o are, și totodată inventează noi posibilități de îmbinare optimă a formelor, a contururilor, a siluetelor. Obiectele sînt decorate cu elemente antropomorfe și zoomorfe; deși aceste decorații sînt folosite încă din zorii artei, în cazul de față autoironia amestecată cu sarcasm așează creațiile la marginea curentului progresist. Trebuie să notez că această refolosire a unui stil mai vechi reprezintă pentru creatoare o descoperire, o redimensionare pornită de la posibilitățile care se ascund chiar în materia primă.

Tot în anul al treilea al studiilor clujene s-a născut și proiectul de capac pentru grupurile sanita-

„Inimă bună” lampa de citit

„Oscar”

re precum și cel al pieselor destinate amenajării locurilor publice. Capacul în discuție poate deveni ușor o formă de mobilier al zilelor noastre. Stilul avîntat, gustul cu care e executat proiectul conferă atracție piesei. Referitor la mobilierul pentru exterior, amintim banca ale cărei picioare posterioare sînt prevăzute cu roți care o fac mobilă, dar care pentru mine, cunoscînd mentalitatea din zilele de azi, ar fi doar o frumoasă utopie dacă am crede că așa ar rămîne mult timp „proprietate comună”. „Lampa de citit” cu confort sporit este ingenioasă dar de asemeni puțin potrivită pentru locuri publice.

Coșul de gunoi, banca și felinarul alcătuiesc un tot armonios, poate doar denumirea dacă ar fi schimbată ar prezenta interes pentru industria de servicii de consum, pentru comerț, pentru rețeaua de hoteluri și restaurante.

Între lucrările executate în anii de studii există și o compoziție din hîrtie. Ținînd cont de proprietățile materiei prime, de posibilitatea de a prelucra hîrtia și de durabilitatea ei în timp, rezolvarea e de o natură care cel mai bine poate fi prezentată prin fotografiere. Curbele pozitive și negative ale hîrtiei, locul compoziției în spațiu își cîștigă suveranitate structurală în jocul de lumini și umbre al fotografiei. În acest mod, compoziția din hîrtie capătă alte valențe, poate nu noi, dar oricum, diferite. Este un alt mod de a te apropia de creație, care în ceea ce privește prelucrarea formei oferă mai multe direcții de orientare, mai multe nivele de analiză, de examinare. Un exercițiu mărunț dar excelent, de care școala nu se poate dispensa în pregătirea artistului.

Din creațiile semestrului al doilea al anului trei prezentăm sticla de parfum. După imaginația Adelei Kiss, acest recipient a fost destinat să conțină aroma amară, răcoroasă a parfumului bărbătesc, la acest lucru se referă forma de corabie a sticlei. Aventuroasele călătorii pe mări - încă de

Compoziție din hîrtie

Materiale folosite: carton, hîrtie
Mărime: 50×30 cm

la Ulise – reprezintă simbolul probei bărbăției, în istorie ca și în literatură. Spre țelurile marilor bărbați, veșnic neliniștiți și avizi de cunoaștere, se îndreaptă și acela care ține în mîna micuța sticlă de parfum. Piesa e lucrată din sticlă și aluminiu șlefuit.

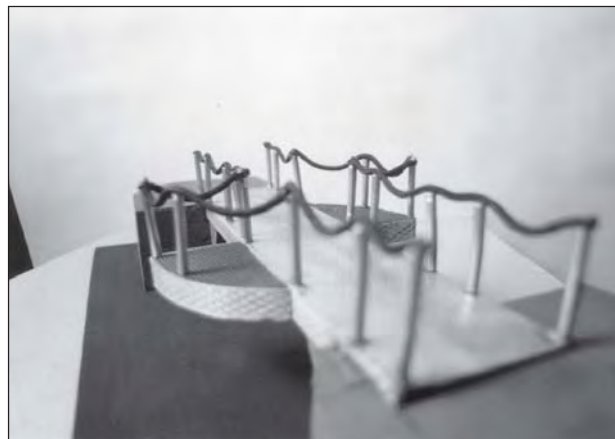
O încărcătură simbolică poartă de asemeni, puntea. Pe proiectant îl preocupă fluviul, apa curgătoare în accepțiunea lui Heraclit, amintind de trecerea timpului, imposibilitatea de a stopa scurgerea vremii, ireversibilitate clipei. De aceea podul, puntea reprezintă scurta odihnă a muritorului între arătătoarele ce fug pe cadranul orelor.

În continuare facem cunoștință cu proiectele de renovare interioară a casei în care a văzut lumina zilei regele Matei Corvinul. Autoarea cunoaște îndeaproape zidurile și curtea clădirii, deoarece în această casă funcționează biblioteca Academiei Ioan Andreescu, aici se află sălile în care se țin orele de teorie pentru studenți. Proiectul îmbogățește imobilul cu o terasă sprijinită pe coloane. Suprafața de lemn din față e prevăzută cu două uși, deasupra cărora e un acoperiș de plastic pe un schelet de metal, care amintește de elementele

stilului gotic. Cu aceste rezolvări, proiectantul arată că se abține de a opera prea adînc în intimitatea acestei clădiri al cărui caracter, din respect, nu dorește să îl violenteze. Transformările sînt filigran, discrete, pornite din sufletul la fel de delicat al artistei.

Cea de-a doua clădire folosită în proiectul de renovare este cea aflată în Piața Libertății, în fața statuii lui Matei Corvin, locuință azi monument istoric. Parterul ar deveni librărie, a cărei machetă ia în considerare principiile cumpărătorilor, ale vînzătorilor, ale standelor de cărți. Două treimi sînt destinate magazinului, în partea din spate se află biroul. Pe peretele acestuia sînt amplasate ochiuri de sticlă colorată. Rezolvarea amintește de proiectul, pe care Le Corbusier l-a făcut pentru Capela din Ronchamp, și al cărui rol mistic este binevenit și în cazul de față. La așezarea rafturilor proiectul ține cont de bolțile de piatră în stil medieval care dau individualitate interiorului. Masa așezată la intrare, ca și raftul destinat noutăților, ambele din plexiglas, vin să contracareze ingenios formele robuste, materialele grele. Această „împerechere” nu e disonantă ci se completează reciproc. Acest proiect e o dovadă a seriozității cu care tînăra designer înțelege să respecte tradiția conferindu-i modernitate și armonie.

Dintre piesele colecției de lămpi, deosebit de reușită este cea clasică, pentru tavan. Brațele din metal, șase la număr, în formă de semicerc, alcătuiesc o sferă. Elementele din hîrtie și saten, plasate în benzi orizontale și verticale creează senzația de elasticitate și confort. În fotografie, această lampă e plasată pe un perete rustic de piatră, care se vedește din nou o fericită antiteză. Piesa descrisă a făcut parte dintr-o expoziție, *Light's Expo*, avînd ca temă corpurile de iluminat.

Pod pietonal pentru parc

Materiale folosite: placă de aluminiu, cauciuc, sîrmă
Mărime: deschidere 700 cm
lățime 200 cm sc: 1:20

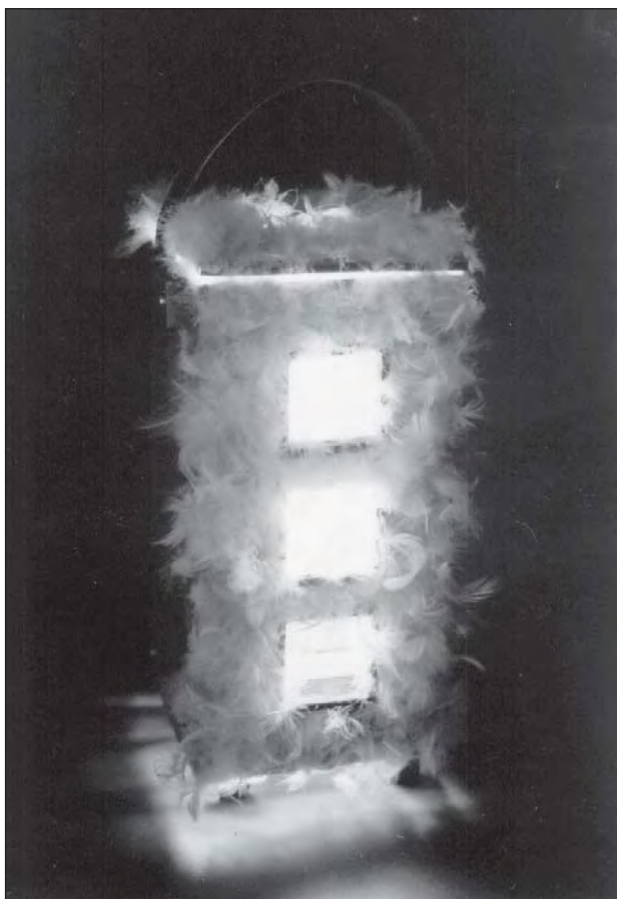
Reamenajarea curții din Casa Matei
Machetă sc 1:30

În ordine cronologică, sosim la următoarea lucrare: proiectul de renovare interioară a turnului pompierilor, din Cluj. Clădirea cu opt etaje și-a pierdut cu timpul destinația inițială. În proiectul Adelei Kiss ea capătă rol multicultural. Un birou de informații, sală de proiecție, galerie de artă plastică și alta mas-media, cafenea, bar, împreună cu încăperile auxiliare formează în proiect noul amenajament al imobilului. Specificul acestei schimbări de funcție dovedesc faptul că Adela Kiss are în centrul preocupării designul și umanul în aceeași măsură. Se vede cât de apropiată îi este afirmația lui Hundertwasser „...să luptăm împotriva raționalismului în arhitectură, să ne eliberăm de sub sclavia șablonului și să făurim o arhitectură potrivită omului și mediului.” Proiectul turnului pune în deplin acord spiritul locului și pe cel al timpului, din toate punctele de vedere. Desigur, în aceste cazuri artistul nu capătă libertate absolută, dar ține de talentul său artistic dacă îngrădirile îi vor aduce succes sau eșec. La etajul al patrulea se găsește sala interactivă. Cităm din partea teoretică a lucrării de diplomă: „Între galeria de arte plastice și etajul patru al turnului, prin canale tubulare se menține o legătură continuă. În aceste tuburi pot fi depuse donații în

„Ab ovo”

„Ab ovo”

diverse scopuri. Destinatarul donației poate fi un grup, o persoană, o mișcare artistică. Țelul donației este de a stabili comunicarea între artist și beneficiar, între cei care expun creații și cei care le privesc, fiind un fel de *feed-back* pentru artist. Psihologii, sociologii pot formula păreri despre obiectele expuse pornind și de la aceste donații, ilustrând astfel mentalitățile, atitudinile anumitor straturi ale societății. Pe ecranele de lângă orificiile canalelor în turn se poate urmări cum reacționează vizitatorii galeriei la donațiile care sosesc alunecând prin tuburi.”

Această fantezie ne aruncă înapoi, în timpul care între artist și consumatorul de artă exista o comunicare simplă și evidentă.

Mobilierul se potrivește cu întregul spirit al proiectului. Felurile stiluri, forme, materiale ale scaunelor, meselor, barurilor, dulapurilor, lămpilor creează o atmosferă reconfortantă. Menționez aici scaunul ingenios fabricat dintr-un material flexibil, format dintr-un paralelogram și trei țevi metalice și fixat printr-o ventuză.

Lucrarea practică pentru diploma de absolvire a cursului postuniversitar constă din zece corpuri de iluminat. Aceste lucrări se deosebesc prin maturitate de cele din perioada precedentă.

Adela Kiss nu afirmă că lucrările ei nu au pre-

cedent. Din contră, își asumă deschis înrudirea spirituală, respectul profesional pe care i-l poartă germanului Ingo Maurer. E pe un drum bun dacă a ales metoda reprezentată de acest carismatic designer: sensibilă, încărcată pozitiv, ludică, sentimentală și sensibilizantă. Din tezaurul de forme folosite reținem forma de inimă, dintre materialele folosite, penele de pasăre. „Hedonista Julieta” și „Meschinul Romeo” sînt două lămpi care ilustrează cele afirmate mai sus, la fel și cea

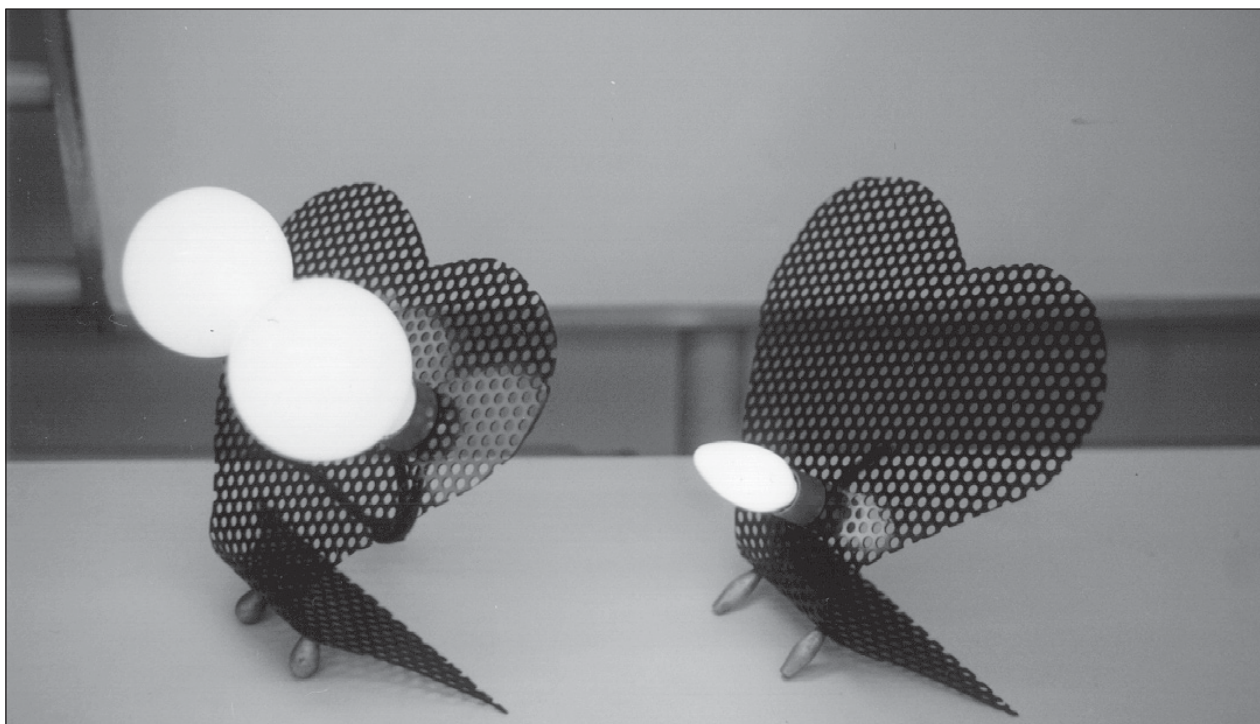
denumită „Inimă bună” ca și cea expusă cu mai multe ocazii, ce poartă denumirea „Ab ovo”.

Obiectele, proiectele născute din talentul și fantezia Adelei Kiss, prin aspectul lor, prin conținutul lor pot deveni instrumente care ne limpezesc vederea întinată de haosul și eclecticismul lumii exterioare. Ele pot reda calitate vieții. Pentru ca aceasta să devină realitate e nevoie ca Adela Kiss să-și facă un loc și un nume în lumea designerilor. Are șanse fiindcă are fantezie și are stil.

(Traducere de Mihaela Bucin)

Bibliografie

1. Barcsay Jenő: *Művészeti anatómia* (Anatomia în fața artei), Corvina Kiadó, 1995
2. Kaesz Gyula: *Ismerjük meg a bútorstílusokat* (Să cunoaștem stilurile în mobilă), Háttér Kiadó, 1994
3. Schaefer György: *Rendhagyó nekrológ.* Friedensteich Hunderwasser, 1928-200 (Necrolog neobișnuit. Friedensteich Hunderwasser, 1928-200), In: Új Magyar Építőművészet (Stil nou în arhitectura maghiară), 2000/2
4. Torday Alíz: *WCC - a Világ Iparművészeinek Tanácsa* (Consiliul Mondial al Artiștilor Decoratori), In: Új Magyar Építőművészet (Stil nou în arhitectura maghiară), 1999/2. (Traducere de Mihaela Bucin)

Hedonista Julieta – Meschinul Romeo

Irina Garami

Viva la Musica!

Cine a urmărit drumul corului românesc „Pro Musica” din orașul Giula, poate observa cu ușurință că acesta a urmat o evoluție uriașă de la formarea sa pînă azi. Corul a devenit o instituție însemnată în viața culturală a românilor din Ungaria.

Ca membră a corului, pot spune că am avut mult de muncă pînă ce formația de început a ajuns o „formație corală” adevărată, pînă cînd a atins nivelul de interpretare de azi.

Corul s-a format după îndrumările maestrului dirijor Gheorghe Flueraș din Arad. Membrii corului au fost invitați să închege această comunitate de către conducătorii Asociației Românilor din oraș și e alcătuit în mare parte din cadrele didactice membre ale asociației. Acestea au format „nucleul” corului înființat în anul 1991. E un cor mixt, compus din amatori.

Dirijorul corului și mentorul său, de la înființare pînă azi, e maestru dirijor *Gheorghe Flueraș*. Pe terenul muzicii, maestrul are merite remarcabile în viața corală din România. Meritele sale mult

apreciate și prin corul giulan Pro Musica, prin rolul aparte al acestuia în desfășurarea vieții corale a românilor din Ungaria.

Scopul corului la înființare era de a cînta împreună românește. Mai tîrziu, răspîndirea cîntecelor, cunoașterea cît mai bună a muzicii corale românești, căutarea legăturilor cu alte coruri, învățarea pieselor corale de alte naționalități, din muzica universală, clasică au devenit mobilul întregii mișcări. Individual, coriștii își îmbogățesc cunoștințele muzicale, iau parte în formarea și educarea estetică prin muzică a celor care îi ascultă. Maestrul Gheorghe Flueraș instruește două coruri românești din Ungaria, la Giula și la Chitghaz. Avem repetiții săptămînal o dată. De cînd evoluția corului a atins nivelul dorit și am putut „ieși” pe scenă, corul a primit diferite invitații. Am cîntat în biserici, am susținut concerte de colinde în pragul sărbătorilor, mai tîrziu corul a participat la serbări locale, ocazionale, la diferite manifestări: „Ziua culturii Românești”, „Ziua minorității Române”, „Strîngeri de mîna” – organizată

la Giula, și la „Zilele muzicale” din Oradea și Arad. Concertele de colinde totdeauna ne-au adus succese; am concertat la Budapesta, la Ambasadă României, la Asociația Românilor din Budapesta, la Asociația Românilor din Seghedin, la biserica ortodoxă din Mișcolț, la Apateu și în mai multe sate românești din Ungaria.

Am participat la mai multe festivaluri corale, după cum urmează:

- 1994 – Festivalul coral internațional „Emil Montșia”, organizat la Lipova;
- 1995 – Festivalul „Armonia”, organizat la Argos Orestico, în Grecia;
- 1996 – Festivalul coral internațional care a avut loc la Giula (ediția I);
- Festival coral internațional de la Giula (ediția II-a), organizat chiar de corul Pro Musica;
- 1997 – Festivalul coral internațional de la Giula. (ediția a III-a), muzică laică;
- 1998 – Festivalul coral internațional de la Giula, muzică sacră (ediția I-a);
- 1999 – Festivalul coral internațional la Giula (Ediția a IV-a), muzică laică, Festivalul coral de la Curtea de Argeș.
- 2000 – Festivalul internațional de la Pitești; Festival internațional coral Giula (ediția a II-a, muzică sacră).

Festivalurile de la Giula au fost organizate de corul „Pro Musica”, cu titlul: Viva la Musica! Deci, pe lângă participări propriu-zise, corul desfășoară și o activitate de organizare. Începând din anul 1995 se organizează din doi în doi ani festivaluri corale de muzică laică și de muzică sacră.

Trebuie constatat că în șirul anilor, corul s-a dezvoltat calitativ pe plan profesional cu pași rezezi. Acest lucru e dovedit atât de modul de interpretare al corului cât și de repertoriul pe care în prezent îl are.

Repertoriul corului e variat. Cuprinde:

- prelucrări folclorice (românești și maghiare);
- cântece și prelucrări din muzica universală, din epoca renașterii, a clasicismului și a romantismului;
- piese din muzică corală românească;
- colinde;
- cântece bisericești.

Activitatea corului e foarte bogată și contribuie la păstrarea și propagarea culturii românești. În organizarea programului are merite mari, pe lângă Gheorghe Flueraș, și Ștefan Oroian, inițiatorul și conducătorul corului.

La festivalurile organizate la Giula de corul „Pro Musica”, au participat următoarele formații:

- Corul de femei din Bătania, dirijor Julia Mamuzsity
- Corul „Viva la Musica” din Chitighaz, dirijor Gheorghe Flueraș
- Corul „Pro Musica” din Giula, dirijor Gheorghe Flueraș
- Corul din Apateu, dirijori Origen Sabău și Gheorghe David
- Corul „Emil Montșia” din Arad, dirijor Gheorghe Flueraș
- Corul Feminin „Lira”, dirijor Gheorghe Flueraș
- Corala „Anghelli” din Oradea, dirijor Iustin Podăreanu
- Corul „Orfeu” din Curtea de Argeș, dirijor Gelu Ciuculescu
- Corul al Universității de Vest Timișoara, dirijor Nicolae Belean
- Corul din Argos Orestico – Grecia
- „Ars Nova” Pitești, dirijor Gheorghe Gomoiu
- „Camerata Felix” Oradea, dirijor: Avram Geoldeș

Festivalurile sînt prilejuri de a cînta împreună, faptă care unește și întărește prietenia dintre popoare și dintre oameni.

Prin prezența unor formații corale de renume, învățăm nu numai textul și melodia cîntecelor ci și modul de interpretare, nivelul ridicat al abordării pieselor muzicale.

Scopul acestor întîlniri îl scoate în evidență chiar denumirea festivalului giulan: VIVA LA MUSICA!

Evenimentele actuale ne dovedesc cu prisosință că avem nevoie de asemenea acțiuni unde se întîlnesc iubitorii muzicii, că putem căuta răspunsurile marilor întrebări ale lumii moderne în cîntec, manifestare tot atât de veche ca umanitatea.

Dăm mai jos cîteva spicuiuri din impresiile despre festivalul organizat de corul românesc din Giula:

„E un lucru ciudat să vezi, să ascuți atîta frumusețe, atîtea cîntece frumoase cu intonație curată. M-au prins frigurile auzind intonațiile frumoase”. „Moartea pe cruce” – în interpretarea orădenilor a fost cel mai cutremurător moment al festivalului, al cărui ecou va răsună încă mult timp în inimile ascultătorilor.”

„...Știi prietene, corurile sosite din România au cîntat așa cum numai Real Madrid joacă pe teren propriu. Totul a fost de calitate Zeiss”.

La ora actuală, invitațiile primite de corul nostru sporesc, încît nu pot fi onorate cu ușurință. Eu, ca membră a corului, sînt mîndră că fac parte din această formație și sînt mulțumită de munca corului, de colectivul pe care el îl reprezintă, de

atmosfera de lucru și umană în care se desfășoară repetițiile, de programul corului.

Afirm: cine știe să cînte, a primit un dar mare de la Dumnezeu, poate fi fericit că prin cîntec poate transmite orice fel de sentimente. Prin arta

muzicală se întăresc și se leagă noi prietenii rodnice. Respectul pentru arta muzicii, plăcerea cîntării în comun, bucuria muzicii se dobîndesc prin muncă, dar merită.

Viva la Musica!

*Viva
la
musica*

*Festival Coral
International
Ediția a III-a
Giula
21 iunie
1997*

REUNIUNE
CORALĂ
INTERNĂȚIONALĂ
DE MUZICĂ SACRĂ

EDIȚIA I-ă
25 APRILIE
1998
GIULĂ

Darabos Edit

Restaurarea portretului Emanuil Gojdu

(Fragment din lucrarea de diplomă a restauratoarei de hîrtie)

Colecția naționalităților din Muzeul Munkácsy Mihály

Muzeul din Bichișciaba este muzeul de bază al românilor și al slovacilor din Ungaria cu dreptul depistării pe țară a materialelor documentar-istorice. În privința românilor munca de cercetare și depistare a început abia în ultimii ani ai deceniului șapte. De atunci și pînă în zilele noastre în depozitul muzeului s-au adunat multe documente în legătură cu istoria bisericilor, a vieții religioase, cu viața culturală și cu viața diferitelor personalități marcante ale românilor din Ungaria. Între acestea se află și unele piese, care pe lângă valoarea lor istorico-culturală, merită atenție și în privința istoriei artelor. Astfel de piesă este litografia pe care am ales-o pentru restaurare, care este o donație din anul 1980 a fostului vicar ortodox Teodor Misaroș. Desenatorul litografiei foarte deteriorată, incompletă pînă acum a fost necunoscut.

Portretul lui Emanuil Gojdu
înainte de restaurare

Persoana înfățișată pe litografie

În grafică figurează Emanuil Gojdu de origine macedoromână, o personalitate marcantă din secolul trecut. S-a născut în anul 1802 la Oradea. Din anul 1824 a funcționat ca avocat. El a fost primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda. Emanuil Gojdu a fost un adept al ideii înfrățirii maghiaro-române. În anul 1848 ca președintele adunării românilor din Ungaria a sprijinit guvernul Batthyány. În anul 1865 devine reprezentant în Adunarea deputaților Dietei, circumscripția electorală Tinca-Bihor. Rolul lui de mecenat a fost foarte important, a sprijinit editarea mai multor opere literare românești. De numele lui se leagă înființarea Fundației Gojdu, care a sprijinit studiile a mai multor tineri români săraci din Ungaria prin stipendii și burse. La 4 noiembrie anul 1869 și-a scris testamentul în care a introdus hotărrea lui în legătură cu fundația. Baza materială a fundației o alcătuia chiria imobilelor (printre care și a clădirilor din Curtea Gojdu)

În litografie Gojdu ține în mînă exemplarul fundației (titlul se poate citi în românește: Fundațiunea lui Gojdu). Din acest motiv datarea desenului se poate considera anul 1869 sau 1870.

Desenatorul litografiei

În legătură cu litografia o ipoteză a fost că pe partea care lipsește din grafică erau informațiile despre desenator. Din păcate semnătura desenatorului nu figurează pe grafică, cum figurează de obicei pe litografii. Dar n-am reușit să identific persoana desenatorului nici pe baza exemplarului găsit în colecția din galeria portretelor istorice a Muzeului Național Maghiar. Pe acel exemplar se poate citi cu litere mari de tipar următorul text: „Desen: Barabas Miklos”. Pe exemplarul găsit în colecția Muzeului Național Maghiar se poate descifra și anul 1874. Acest fapt este contrar cu cele scrise în biografia lui Barabás pe baza căreia datarea celor două litografii este făcută pe anul 1872. Se poate presupune că ambele au fost comandate de fundație.

Litografia în Ungaria, activitatea litografică a lui Barabás Miklós

Prima tipografie de piatră din Ungaria s-a înființat la Buda în anul 1811. Epoca de înflorire a litografiei artistice este perioada dintre anii 1811–1870. Cel mai marcant litografist al secolului trecut a fost Barabás Miklós, ceilalți meșteri au fost mai puțin importanți. În privința litografiei ca și în domeniul picturii putem deosebi mai multe etape de creație. Barabás încă în Ardeal la Sibiu a făcut cunoștință cu tehnica desenatului în piatră. Cele mai importante litografii, de valoare artistică Barabás le-a realizat începând cu anii 1830. În această perioadă artistică timpurie, Barabás realizează opere care neagă forma minuțioasă, preferă forma simplă, doar conturul. Portretul în Ungaria a fost întotdeauna cel mai important gen al litografiei. Serialul portretelor a apărut ca suplimentul revistelor ajungând la masa largă a cititorilor. Începând cu anii 1840 a fost o sarcină programată pentru artist realizarea portretelor celor

mai marcante personalități. În această perioadă și portretele lui Barabás arată o schimbare. Portretele devin mai naturale, devin mai mari (mai jos de mijloc), relația dintre artist și model devine mai naturală, pentru că modelul provine din viața spirituală a intelectualilor din Pesta. Deasemeni, la realizarea unui portret se întâmpla de multe ori că numai fața o desena după model celelalte erau realizate din memorie. Barabás ca cel mai preferat realizator de portret trebuia să îndeplinească cerințele unui număr mare de comenzi. Epoca de aur a artei de portret litografat al lui Barabás a fost în perioada dintre anii 1840–1850. Începând cu anii 1860 până la stingerea lui din viață, litografiile, ca și picturile lui sînt realizate pe baza fotografiilor, pe baza desenelor sau a picturilor anterioare. Aceste portrete sînt mai rigide, mai fixe. Acestei perioade artistice îi aparține și portretul lui Gojdu, care a fost realizat în Viena la tipografia lui Reiffenstein și Rösch.

(traducere de Elena Csobai)

Portretul lui Emanuil Gojdu după restaurare

Gheorghe Lanevschi

Simpozion Internațional Interdisciplinar Modele de Conviețuire în Europa Centrală și de Est

Desfășurându-se sub auspiciile Ministerului Culturii, Consiliului Județean Arad, Consiliului Municipal Arad și a Complexului Muzeal Arad, simpozionul a ajuns la cea de a doua ediție urmare a strădaniei D-ei Elena Rodica Colta, muzeograf la amintitul muzeu.

Întrunind un număr de 24 de persoane, reprezentând profesori universitari, cercetători, muzeografi și istorici din Germania, Slovacia, Ungaria și România, simpozionul și-a deschis lucrările în data de 11 mai, 2000 în sala 33 din impunătorul edificiu al primăriei arădene în prezența reprezentantului Ministerului Culturii, Directorului departamentului minorități, dl. Carol König, a d-lui Achim Alexa reprezentantul Consiliului Județean Arad, a primarului orașului Arad, dl. Valentin Neamț, a inspectorului general al Inspectoratului pentru cultură a județului Arad, dl. Florin Didilescu și a directorului muzeului, dl. George Pascu Hurezan.

În cuvîntul său de deschidere dl. König a vorbit despre perspectiva istorică a dezvoltării demografice a etnicilor din România după care dl. dr. Dan Constantin Rădulescu de la Institutul pentru calitatea vieții București a prezentat „Etnicitate și demografie în România din perspectivă istorică” în timp ce d-na Liane Gudrun Ittu de la Institutul de Cercetări Socio Umane Sibiu și D-na Iulia Mesea de la Muzeul Brukenthal au prezentat, prima lucrarea „Două reviste Die Kharpaten și Kingsor în slujba apropierei între etnii”, iar cea de a doua, lucrarea despre „Rolul baronului Brukenthal (cel ce pune bazele muzeului din Sibiu, ce-i poartă numele), în apropierea dintre etnii”.

A urmat comunicarea d-ei Magdalena Kontras de la Forumul Democrat German, Uniunea Foștilor Deportati în U.R.S.S. Arad, ce a prezentat „Comunitatea germană din Arad, Urmările războiului și depășirea acestor urmări”.

Lucrarea s-a bucurat de mare interes după care d-na Pompilia Szellner, Președinta Cercului Cultural Banat J.a. România, Consilier județean FDGR Arad a prezentat lucrarea „Comunitatea germană din Arad, factor de integrare regională europeană” în timp ce dl. dr. Manfred Engelman Președinte al Cercului Cultural Banat JA Germania München a vorbit despre sprijinul acordat de

Banat J.A. etniei germane din România în păstrarea obiceiurilor și tradițiilor.

Profesorul dr. Pozsony Ferenc de la Universitatea Babeș-Bolyai, Catedra de limbă și cultură maghiară din Cluj-Napoca, în lucrarea domniei sale „Segregare și toleranță în satele multietnice din Ardeal” a scos în evidență diferitele aspecte ale problemelor existente în așezările cu mai multe etnii, probleme ce merg de la izolare la conviețuire.

Lucrările din cursul dimineții s-au încheiat cu comunicarea „Informații din presa confesională izraelită în circulație în Transilvania, referitoare la situația locală a evreilor, 1848–1919” a istoricului Glück din Arad.

În după-masa zilei de 11 mai la ora 16 în Sala orientală a Muzeului de Artă de pe strada Gh. Popa de Teiuș a avut loc vernisajul expoziției de desene „Poporul lui Israel” a pictoriței arădene Simó Margit.

În prezența unui numeros public au luat cuvîntul dl. Mircea Barbu, șef de secție la Complexul muzeal Arad, dl. Carol König din partea Ministerului Culturii și viceprefectul Aradului dl. Bognár Levente.

Expoziția deschisă sub patronajul Complexului Muzeal Arad a fost prezentată marelui public de d-na muzeograf Elena Rodica Colta după care au continuat lucrările simpozionului.

Axați pe problema romilor cercetătorul dr. Ioan Bolovan de la Institutul de istorie Cluj-Napoca, antropologul dr. Delia Grigore de la Muzeul Satului București și studenții Monica Buta și Zoltán Mihály de la Universitatea Babeș-Bolyai Cluj Napoca precum și d-na Maria Mandroane de la Muzeul satului bănățean Timișoara au prezentat în lucrările domniilor lor o evaluare cantitativă a țiganilor din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea, semnificații paradigmatică în memoria culturală a familiei rome – romanimata, obiceiuri tradiționale în cazul căsătoriei, programul internațional al tinerilor romi precum și comunitatea aurarilor din Ciclova Montană, județul Caraș Severin.

După aceste comunicări dl. Mitică Stoi din Arad a prezentat istoria sîrbilor din Arad în timp ce d-ra Eva Lehoczki de la Uniunea Democrată a Slovacilor și Cehilor din România a încheiat lucrări-

le primei zile a simpozionului cu un film documentar video, film ce a prezentat trei arate la slovacii din Nădlac județul Arad și din satele slovacești Huta Vievozi și Socet, comuna Sinteiu, județul Bihor și satele Făget și Huta din județul Sălaj.

În data de 12 mai ora nouă și jumătate au continuat lucrările simpozionului cu comunicarea „Minoritatea ucraineană din România. Diagnoze de relații etnice și specific național” a d-lui dr. Gârlan Mictat de la Institutul pentru Calitatea Vieții București după care D-na Elena Csobai de la muzeul Munkácsy din Békéscsaba (Ungaria) și d-na Emilia Martin Nagy de la Muzeul Erkel din Gyula (Ungaria) au prezentat situația românilor din această țară în comunicările „Comunitatea românească din Veherd” și respectiv „Identități pierdute. Români din Crâstor”.

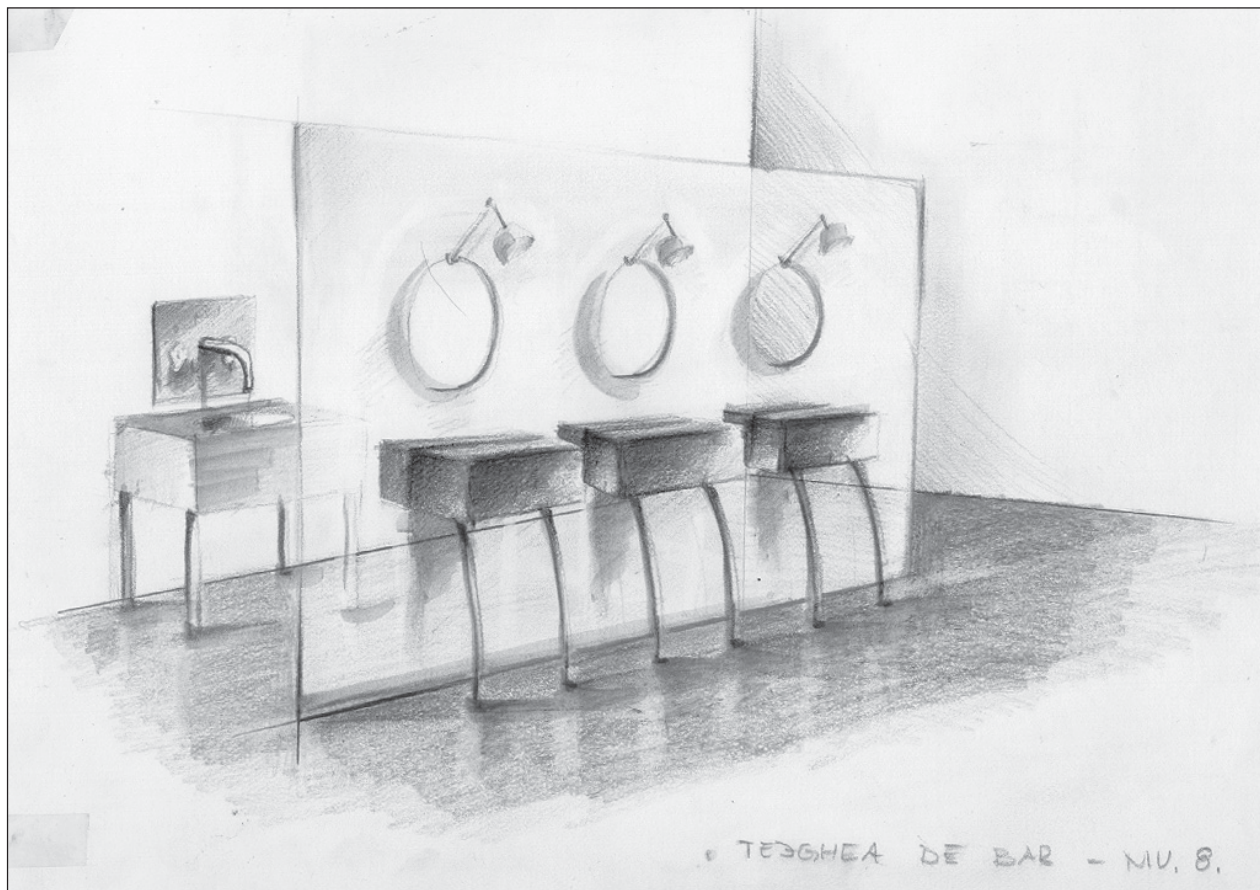
În absența doamnei Magdalena Parikova de la Universitatea din Bratislava din motive de boală, domnișoara Eva Lehoczki a prezentat rezumatul lucrării doamnei Parikova „Contexte etnoculturale și sociale ale coexistenței grupurilor mici în condițiile comunității majoritare” după care dl. Sorin Sabău muzeograf la Complexul Muzeal Arad a prezentat lucrarea „Schimbarea raportu-

lui minoritate, majoritate în Transilvania, oglindită în paginile revistei „Biserica și Școala din Arad”.

D-na Elena Rodica Colta, părintele acestui simpozion, în a sa comunicare se ocupă de germanii din Grăniceri, județul Arad scoțând în evidență istoria unei comunități etnice ajunsă în starea critică din punct de vedere identitar în timp ce dl. Gheorghe Lanevschi muzeograf la același muzeu în prezentarea comunității evreilor din Arad a scos în evidență trecerea acestei etnii de la izolare în cadrul comunității arădene în cursul secolului al XVIII-lea la integrarea lor în viața orașului pe parcursul secolului al XIX-lea.

După comunicările menționate dl. Perku Ránkov de la Organizația bulgarilor din Arad a prezentat filmul documentar „Obiceiuri de primăvară la bulgarii pavlichieni din Vinga. Buna – Vestire” documentar ce se referă la căsătorie.

În încheiere D-na Elena Rodica Colta mulțumind participanților pentru lucrările prezentate pe parcursul a două zile, lucrări ce vor fi publicate în nr. 2 al revistei dedicate minorităților a anunțat tema viitorului simpozion din anul 2001 și anume „Identitate, Alteritate și Multiculturalitate”.

Turnul pompierilor – Tejghea de bar

SUMAR

AURICA CIOCA	
Istoricul Școlii Elementare Confesionale Greco-orientale din Micherechi (<i>Extras din lucrarea de diplomă susținută la Universitatea Ianus Pannonius din Pécs</i>)	3
MARIA BERÉNYI	
Fundăția Elena Ghiba Birta	14
EUGEN GLÜCK	
Două manuscrise despre români în biblioteca Széchenyi	19
GYARMATI GABRIELLA	
Portret de tinerețe al Adelei Kiss	22
IRINA GARAMI	
Viva la Musica!	26
DARABOS EDIT	
Restaurarea portretului Emanuil Gojdu (<i>Fragment din lucrarea de diplomă a restauratoarei de hîrtie</i>)	32
GHEORGHE LANEVSCHI	
Simpozion Internațional Interdisciplinar Modele de Conviațuire în Europa Centrală și de Est	34

Editura „NOI” Giula, Str. Doja nr. 8
Editor responsabil: **Eva Iova**
Tehnoredactare computerizată: **Kovács Sándor**
Tiparul: **Mozi Nyomda, Békéscsaba**
Felelős vezető: **Garai György**